

РОЗДІЛ

2

І РАЗОМ НАЗВАЛИ
ЙОГО... МІСТО
ЯК ПЕРЕТИН КУЛЬТУР
ТА ЦИВІЛІЗАЦІЙ
В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

У кожного міста своя доля, власне обличчя та неповторна історія. Разом з тим усі міста мають одну важливу спільну рису — багатокультурність. До заснування та розбудови міст України долучилися люди різного етнічного походження: українці, росіяни, вірмени, поляки, німці, угорці, татари, євреї, греки, молдавани, італійці та ін. Вони жили поруч і разом дбали про свій дім. Саме їхні спільні зусилля, різноманітні таланти, натхнення праця, інтелектуальні та матеріальні інвестиції дозволили створити унікальний простір міста.

У цьому розділі простежується історичний розвиток міста як передусім багатокультурної спільноти, як невинний процес взаємодії різних етнічних, релігійних та соціальних груп.

Як маґдебурзьке право сприяло зрівноваженню інтересів та мирному співіснуванню різних етнічних громад у певних містах України? Який внесок зробили етнічні групи та їхні видатні представники у розвиток економіки та культури? Як переплелися елементи різних етнічних культур та релігій у долях видатних людей? Як різноманітні культурні впливи формували унікальний міський простір, його топоніміку та особливі мовно-ментальні прикмети міської громади? Яким чином етнічні стереотипи та упередження ускладнювали порозуміння між мешканцями міст? Яким чином міським громадам вдавалося забезпечити мирне співіснування та порозуміння представників різних етносів, релігій, рас, сприяти розвитку їхніх мов та культур?

Над цими та іншими питаннями пропонуємо вам замислитися, працюючи із матеріалами цього розділу. Представлені у ньому матеріали з історії, географії, етнології, культурології, демографії, соціології, статистики дозволять вам ознайомитися із багатокультурним історичним середовищем таких міст України як Київ, Львів, Миколаїв, Одеса, Чернівці та Донецьк, з різних перспектив, проаналізувати різноманітні його аспекти та прояви.

§ 2.1. Стольне місто Київ: між Сходом і Заходом

КЛЮЧОВЕ ЗАПИТАННЯ

Чому Київ став містом міжкультурного діалогу?

Основні поняття, ідеї: етнос, поліетнічний, етнічна асиміляція, культурні взаємовпливи, міжкультурний діалог

ЗАВДАННЯ ► Джерела 1–2

★ Чому дослідник характеризує Київ як місто на Великому кордоні (Джерело 1)? Прокоментуйте.

★ Яких культурних впливів зазнавав Київ у різні періоди своєї історії (Джерела 1 та 2)?

★ У яких сферах іноземні впливи були найбільш помітними? Відповідь обґрунтуйте.

► 1. Погляд дослідника. Ярослав Дашкевич

Через територію України проходили в минулому (від монголо-татарської навали до кінця XVIII ст.), й тепер проходять кілька важливих природних і антропогенних кордонів: екологічний — між степом і лісом з проміжною смугою лісостепу; гідрографічний — Великий європейський вододіл між басейнами Чорного і Балтійського морів; соціально-економічний — між кочівництвом і осілістю; етноконфесійний — між слов'янами-християнами і тюрками-язичниками, пізніше мусульманами,

та етнокультурний — між культурою Заходу і Сходу.

При такій насиченості кордонами можна цілком погодитись з думкою, що територією України проходив, рухаючись залежно від політичних обставин, також Великий кордон <...>. Розташований у серці сучасної України Київ був протягом багатьох століть прикордонним містом, містом Великого кордону, містом на межі степу <...>. Великий кордон на Україні був зоною різноманітних етнічних контактів <...> зоною етнокультурного обміну. Кордони не лише роз'єднували, але і об'єднували народи — принаймі, так було в минулому.

Дашкевич Я. Україна на межі між Сходом і Заходом (XIV–XVIII ст.) / Я. Дашкевич // Записки НТШ — Т. ССХХІІ. Праці історико-філософської секції — Львів, 1991. — С. 29–30, 44.

► 2. Погляд дослідника. Ігор Шевченко

Перший вплив візантійського «Сходу» прийшов до України з півдня — як із самої візантійської столиці, так і через візантинізовані Балкани... Друга хвиля візантійського впливу надійшла з півночі: спочатку не надто сильна — з Московського царства, потім дужча — звідти ж, із Російської імперії... Так тривало до останньої чверті XVII ст. Не минуло й п'ятидесяти років, як Російська імперія почала великими порціями імпортувати культуру із Заходу, а незабаром західні цінності вже через Росію перекочували і в її українські володіння.

У 1730–40-х рр. італієць Растреллі та німець Йоганн Готфрід Шедель вже споруджували чи планували київські будівлі (Андріївську церкву, Велику Лаврську дзвіницю); а прибули ці митці до Києва не з Італії чи Німеччини, а із Санкт-Петербурга. Випадок із Растреллі нагадує нам одну важливу загальну рису українських культурних зв'язків як із Сходом так і з Заходом, а саме — брак прямого доступу до оригінальних джерел, якого Україна дуже часто і дуже довго не мала. Закордонні культурні цінності надходили сюди через посередників...

Шевченко І. Україна між Сходом і Заходом: Нариси з історії культури до початку XVIII ст. — Львів, 2001. — С. 6–7.

► 3. Погляд дослідниці. Наталія Білоус

ЗАВДАННЯ ► Джерела 3–5

★ Представники яких етносів проживали у Києві у XVI ст. (Джерело 3)?

★ Які історичні події зумовили появу в Києві поляків, татар, вірмен, греків?

★ Опрацюйте Джерела 4 та 5, що характеризують та змальовують зовнішність киянин XVIII ст. Як Ви поясните поєднання у міській моді XVIII ст. українських етнічних мотивів та західноєвропейського стилю?

За етнічними ознаками серед киян переважали автохтонні мешканці — українці, але чимало серед прибульців було вихідців з Полісся, різних регіонів Великого князівства Литовського, а також з південних регіонів — осіб татарського та тюркського походження. Серед останніх відомі родини Кошколдейовичів, Кобизевичів, Конашковичів, Бехів та ін., представники яких, набувши статків, змогли зробити кар'єру в органах міського самоврядування Києва у другій половині XVI ст. Чисельною була вірменська громада. За підрахунками Я.Р. Дашкевича, в Києві 1552 року було не менше 29 дворів вірмен, церква та шпиталь, що загалом могло становити 230 осіб. З них міській юрисдикції на той час підлягало 90 осіб. Представники вірменських родин — Ідирковичів, Левонидів, Гридковичів, Хурсевичів — неодноразово обиралися до складу міської ради. Незначний відсоток населення Києва складали також особи польського, молдавського та грецького походження. Що стосується єв-

рейського населення, можемо стверджувати, що воно, на відміну від міст сусідньої Волині, було досить малочисельним. У реєстрі 1571 року зафіксовано тільки одного єврея — платника податку... Причиною тому була несприятлива щодо євреїв політика київської міської влади, яка забороняла мешкати їм у межах міської юрисдикції, а також торгувати на ятках і мати крамниці в Ринку...

Білоус Н. Соціальна та професійна структура населення Києва у світлі фіскальних джерел другої половини XVI ст. // СОЦІУМ. Альманах соціальної історії — Вип. 8. — К., 2008. — С. 110–111.

► 4. Свідчення очевидця. М. Берлинський

Природные киевоподольские жители [XVIII ст.] суть по большей части происхождения малороссийского и частью польского, почему во нравах, обычаях, поведении и одежде сходятся с сими нациями. Наречие их хотя есть украинское, однак не так грубо и чище оно. И как они все суть разновременные пришельцы, то едва ли есть дом, который бы мог помнить далее ста лет свой корень. Мушчины одеваются

в малороссийские длинные кафтаны, из коих верхние бывают или долгорукавые и широкополые киреи, или обыкновенные узкие бекеши, или с прорезными рукавами черкески, поверху коих опоясываются, и знатнейшие из них носят при поясах сабли, головы либо бреют в кружок, либо зачесывают назад и обыкновенные употребляют круглые шапки или шляпы. Женщины также сверх корсетов и юпок носят длинные суконные или шелковые, шитые по стану кунтуши или легкие длинные халаты; головы завязывают либо платками, или, как замужние, надевают опушные с завернутыми вверх ушами капелюхи, но с недавнего времени многие из них стали перенимать вкус немецкий и одеваются по большей части в короткое платье. Жители верхних частей города, как по большей части суть разночинческие, иногородные или недавно поселившиеся, то в ношениях и обычаях всегда от подольских различествуют.

Берлинский М.Ф. Топография города Киева. — К., Наукова думка, 1991. — С. 263.

► 5. Малюнок

*Міщанка
і міщанин,
Київ, XVIII ст.*

Летописное повествование о Малой России и ея народе и козаках вообще. Собрано и составлено чрез труды...Александра Ригельмана 1785–86 года. — Москва, 1847.

► 6. Погляд дослідника. Ярослав Дашкевич

Вірмени, як громади міста Києва, згадуються в грамотах великих князів і королів XV–XVI ст. про маґдебурзьке право Києва, зокрема як такі, яким гарантована участь у виборах міського вйта <...>. У Києві діяла Рада вірменських старшин, що була носієм національно-релігійної автономії. Хоча діловодство Ради не збереглося, але, якщо витягнути для порівняння історію подібної інституції, хоча б, у Львові, то коло компетенції ради можна визначити таким чином: 1) представництво перед міською управою, можливо, й іншими органами влади; 2) управління церковним майном та церковною скарбницею (світський

ЗАВДАННЯ ► Джерела 6–7

- ★ Ознайомтеся з інформацією про вірменську громаду Києва у XV–XVI ст. (Джерела 6, 7). Які ознаки притаманні національно-релігійній автономії вірмен у Києві?
- ★ Які майнові привілеї були у вірменської громади?
- ★ Якими видами господарських занять відрізнялися вірмени?
- ★ Які факти вказують на тенденцію до асиміляції київських вірмен із українцями?

елемент відігравав важливу роль також у справах вірменської церкви); 3) адміністрування вірменським шпиталем (під цією назвою треба розуміти не лише лікувальну установу, але й будинок для перестарілих). Міщани-вірмени — це були переважно купці, ремісники, а також перекладачі зі східних мов. Виконуючи державні доручення при переговорах Литви з Кримським ханством, вони за заслуги могли перейти до шляхетського стану.

Дашкевич Я. Вірменське самоврядування Києва в межах Магдебурзького права XV–XVII ст. // Самоврядування в Києві: історія та сучасність: Матеріали міжнародної конференції. — Київська міська рада, Фонд ім. Еберта. — К., 2000. — С.133–134.

► 7. Погляд дослідника. Наталія Білоус

Територіально відокремленою була вірменська громада. Королівським привілеєм від 28 серпня 1571 року їй підтверджувалися всі привілеї, надані за часів великих князів литовських — Казимира, Олександра та королів Сигізмунда 1, Сигізмунда Августа, а також право на володіння нивою і млином на річці Сирець, двома корчмами і дворищами поблизу власної церкви. Вірменська ділянка розташовувалась довкола церкви Різдва Богородиці, збудованої у XIV–XV ст. Її мешканці в правовому відношенні підлягали двом юрисдикціям. М. Груневег, перебуваючи у Києві, залишив такі спогади про неї: «... у Києві мешкає досить вірмен, які мають церкву з дерева. Мало хто з них знає вірменську мову, більшість володіють лише руською (тобто українською) й одружуються з русинами, хоч це й суперечить їхнім законам». Після прийняття унії київські вірмени були підпорядковані раді вірменських старійшин Львова. Розпорядженням Владислава IV від 26 лютого 1633 року майно церкви передано Київському магістратові, а з іншим наказом короля від 8 червня 1640 р. київським вірменам підтверджувались і відновлювались усі права і привілеї на різні земельні ділянки, храми, надані попередніми королями... 1622 року вірменська громада у Києві налічувала близько 70 осіб. За професійною ознакою то були переважно купці, перекладачі зі східних мов, ремісники-винороби.

Білоус Н. Київ наприкінці XV — у першій половині XVII ст. Міська влада і самоврядування. — К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. — С. 75.

► 8. Історична довідка. Знані родини Києва

Аксаки — походили з вихрещених татар. Ян Аксак, засновник роду — київський підвоевода у 1595 році та земський суддя, що з 1617 р. головував на щорічних сесіях Київського суду у київському замку. Вважався неперевершеним знавцем «Литовського статуту» і його судові вирoki не наважувались скасувати ні Люблінський трибунал, ні королівський суд. Його сини, Стефан, земський суддя у 1639 році, та Михайло володіли

ЗАВДАННЯ ► Джерела 8

★ Які етнічні групи представляли відомі київські родини (Джерело 8)?
 Що об'єднувало цих людей і чим вони відрізнялися?
 Як ви вважаєте: «своїми» чи «чужими» вони відчували себе у Києві. Відповідь обґрунтуйте.

★ Яким був внесок киян різного етнічного походження у політичний, економічний та культурний розвиток міста.

★ Яким чином представники різних етносів змогли виділятися серед інших і зайняти вагоме місце у суспільному житті Києва? Відповідь обґрунтуйте.

на Подолі кількома земельними ділянками, «плацями Аксаківськими», розташованими поряд з садибою Братського монастиря <...>. Коштом Стефана А. у 1640-х рр. здійснювалась реконструкція головного храму Миколаївського домініканського монастиря.

Гудими. Засновник роду, грек Петро Левкович Гудима, оселився на Поділлі у 1650-х рр. У 1665 р. він займав посаду бургомістра. У другій половині XVII ст. Петро Гудима придбав на березі Дніпра «плац Охрімський», де спорудив власний будинок. У 1695 р. його коштом була відбудована Іллінська церква у тому вигляді, якою її зображено на плані Києва 1695 р. У 1755 р. цей храм був ще раз відреставрований онуком Петра Гудими, київським сотником Павлом Г.: тоді до церкви були прибудовані дзвіниця та приділ святого Іоанна Предтечі. Сотник Павло Гудима у 1730-х рр. своїм коштом відновив і Воскресенську церкву на Подолі.

Солтановичі (Ал-беї). Засновник цієї родини, вірменський купець Солтан Ал-берич (Ал-беєв) у 1492 р. одержав у власність землі на Лівобережжі Дніпра та містечко Халеп'є під Києвом. Нащадки Солтана Ал-бея, що користувались шляхетськими привілеями, у

документах називали себе Султановичами-Халепськими (або Ал-беями). У 1507 р. Солтан А.-б. був перекладачем (товмачем) східних мов, що перебував на урядовій службі. Будинок «Єлбея», розташований у межах «вірменського кварталу» на Подолі, зазначає замкова «Люстрація» 1552 р. Шляхтичі Халепські ще у першій чверті XVII ст. вважали себе вірменами; один з них, Федір Х., у 1622 р. належав до опікунів київської вірменської церкви Діви Марії. У XVI–XVII ст. представники родини Ал-беїв (Солтановичів) займали досить високі урядові посади. У 1660 р. наказом київського козацького полковника В. Дворецького усім вірменам за допомогу, надану ними гетьману І. Виговському, було заборонено селитись у Києві.

Сулима. У 1623 р. шляхтич Криштоф Сулимовський (Сулима) подарував один зі своїх «плаців», розташований поряд з церквою Миколи Доброго, ченцям бернардинського ордену для заснування монастиря. Другий свій «плац», розташований навпроти вже існуючого бернардинського монастиря та біля узвозу з «Верхнього міста» на Поділ, Криштоф С. у 1632 р. продав Братському монастирю. Цей останній «плац Сулимовський» межував з «плацями» «Виговським», «Суцанським» та «Голубовським», власниками яких були шляхетські родини Виговських, Суданських-Проскурів та Голубів. Наприкінці XVII ст. усі ці «плаці» також вже перебували у власності Братського монастиря.

Попельницька О. Найбільші землевласники і підприємці Київського Подолу XVII–XVIII ст.: історико-топографічний та генеалогічний аспекти // Київська Старовина. — 2002, №3. — С.3–31

ЗАВДАННЯ ► Джерела 9–13

★ Прочитайте біографічну довідку про Петра Могила (Джерело 9). В яких сферах діяльності він проявив себе найбільше?

★ Визначте причини і мету створення Могилянського колегіуму (Джерела 10 та 11).

★ Розкрийте роль Києво-Могилянської академії у розвитку української освіти і культури (Джерела 12 та 13). Як академія сприяла взаємозбагаченню та налагодженню діалогу між Заходом і Сходом? Відповідь обґрунтуйте.

► 9. Біографічні довідки

Могила Петро Симеонович (31 грудня 1596 (10 січня 1597) — 1 (листопада) січня 1647) — український культурний і церковний діяч XVII ст. У 1625 прийняв чернецтво, у 1627 був обраний архімандритом Києво-Печерської лаври, а з 1632 (за іншими даними 1633) — Митрополитом Київським. Обстоював права української православної церкви. У 1631 відкрив Лаврську школу, яка 1632 р. була об'єднана з Київською братською школою і 1633 р. дістала назву Києво-Могилянська академія. Відкрив друкарні в Довгому Полі (1635), чим відновив румунське книгодрукування, та в Яссах (1641). Автор низки богославських творів: «Служебник» (1629, 1639), «Хрест Христа Спасителя» (1632), «Євлогій» (1646) та інших. Помер у Києві, похований в Києво-Печерській лаврі.

Шевченко І. Багатоликий світ Петра Могили // Шевченко І. Україна між Сходом і Заходом — Львів, 2001. — С. 175–198; Голубев С. Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники: Опыт церковно-исторического исследования, у 2-х т. — К., 1883–1898.

Поселені в Україні молдаване суттєво сприяли прославленню цього краю, зміцненню і консолідації православної віри, розвитку культури та духовності українського народу. «Одним із архітекторів консолідації православної віри в Україні був Петру Мовиле (Петро Могила), авторитетна особистість Української і Молдавської православних церков XVII ст. Уродженець Молдавії, із прославленої династії Мовілешть, Петро Могила, як і багато інших його співвітчизників, був учнем Львівського ставропігійського братства. 1627 року стає архімандритом Києво-Печерської лаври, п'ятьма роками пізніше був хіротонізований [висвячений — прим. ред.] у Львівській Молдавській Церкві митрополитом Київським та Галицьким» (Орест Субтельний).

Стати В. Молдаване Украины: Историко-географическое и этнодемографическое исследование. — Одесса, 2009. — С. 253–254.

► 10. З обітниць печерського архімандрита Петра Могили про створення школи в м. Києві, 15 червня 1631 року

Я, Петро Могила, милістю Божою архімандрит Києво-Печерський, спостерігаючи велику втрату для душ людських від неучтва і неосвіченості юнацької, бажаючи, з Божою допомогою, з власної волі, відновити втрати, а також повернути до православ'я тих, хто від нього відійшов, бажаю заснувати школу <...> для юнацтва в добрих намірах і вільних науках, не для слави своєї і прибутку, а виключно во славу світлої Трійці, Отця і Сина і Святого Духа, на користь і утіху православного люду. На цю Божу справу я зібрав братію. <...> На харч, одяг і інші потреби призначаю кошти з власності моєї навічно за фундушевим записом <...>.

Історія України: Хрестоматія у 2-х ч. — Т. 1 / упоряд. Б. Білик та ін. — К., 2004.

► 11. Повідомлення печерського архімандрита Петра Могили про відкриття в Києві школи, 1631 р.

<...> Школа вже відкрита 18 листопада 1631 року при Троїцькій церкві Києво-Печерської лаври, для викладання наук на грецькій, слов'янській і латинській мовах, зі збереженням християнської віри східного православ'я, і завжди буде отримувати від Лаври повне забезпечення <...>.

Історія України: Хрестоматія в двох частинах — Т. 1 / Упоряд. Б. Білик та ін. — К., 2004

► 12. Погляд дослідника. Зоя Хижняк

Не полишаючи ґрунту національних надбань у царині освіти, виховання, віри, традиції, Академія стає на шлях засвоєння західноєвропейських духовних здобутків, шлях культурного компромісу східної, слов'яно-візантійської, й західної, європейської, культур з підпорядкуванням потребам власного суспільства. Цей напрямок набрав особливо виразних рис з появою в Україні Петра Могили. Мислитель, політик, освітній і релігійний діяч, Могила випереджав багатьох своїх сучасників у їх починаннях. Він рішуче долав перепони несумісності, нетерпимості, сприяв зближенню двох культурних світів — східного і західного, що історично склалися.

Як наукова інституція Академія вирішує складне мовне завдання. Поряд з церковнослов'янською мовою — мовою вітчизняної книжкової спадщини — вчені Академії запроваджують вивчення грецької, за допомогою якої осягали богословські християнські джерела й греко-візантійську культуру, та латини, якою послуговувалося того часу законодавство і судочинство, дипломати і вчені, наука і література. Як і в європейських університетах, в Академії читають латиною курси вищих наук, пишуть твори, провадять диспути. Користуються нею і в приватному житті — листуються, складають реєстри бібліотек тощо. Гідне місце посідає в Академії також польська мова, яка у XVI–XVII ст. в Україні «була мовою не лише освіченої верстви, але і відігравала роль літературної мови».

Хижняк З. На шляху історії // Києво-Могилянська Академія в іменах XVII–XVIII ст. Енциклопедичне видання. — К., 2001. — С.17.

► 13. Погляд дослідника. В. Нічик

У XVII — першій половині XVIII ст. українська культура значною мірою завдяки Києво-Могилянській академії стає культурою-посередницею між культурами народів всього православного регіону і Заходом Європи... Особливо ж багато давало щодо ознайомлення з наукою і культурою інших народів навчання киян у зарубіжних університетах. Загалом, важко знайти на мапі західної, південної чи північної Європи таку

ЗАВДАННЯ ► Джерела 14–18

- ★ Ознайомтеся з історичними довідками про культові споруди Києва (Джерела 14–17). Які релігії представляють зображені храми?
- ★ Зверніть увагу на етнічне походження архітекторів та меценатів культових споруд (Джерела 14–18). Що в архітектурі цих споруд віддзеркалює культурні традиції Заходу та Сходу?
- ★ Чому вищезгадані архітектурні пам'ятки можна назвати взірцями міжкультурного діалогу?

країну, де б не побували і де б не вчилися вихованці Києво-Могилянської академії: це і Франція, й Іспанія, й Англія, і Голландія. Але... найпріоритетнішими серед них були Італія та Німеччина.

Нічик В. М., Хижняк З. І. Києво-могилянська академія та українсько-німецькі культурні зв'язки // Наукові записки. Том 18 «Історичні науки». — НАУКМА. — Київ: Academia, 2000. — С.12–30.

Костел Св. Миколая, м. Київ, 1899–1909

► 14. Історична довідка. Храм Святого Миколая

Храм Святого Миколая — одна з двох римо-католицьких церков, що побудовані в Києві. Розташована у самому центрі міста на вулиці Червоноармійській. Церква була побудована в 1899–1909 роках в готичному стилі київським архітектором В.Городецьким, за проектом С.Валовського. У 1936 році Церква святого Миколая була закрита радянською владою і використовувалася як господарське приміщення. У наш час Церкву святого Миколая ділять між собою Національний будинок органної та камерної музики України як приміщення для концертів, та парафія святого Миколая римо-католицької церкви в Україні, яка проводить в ній служби для релігійної громади.

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.kievtown.net/ukr/sights/sofiyevsky.html>.

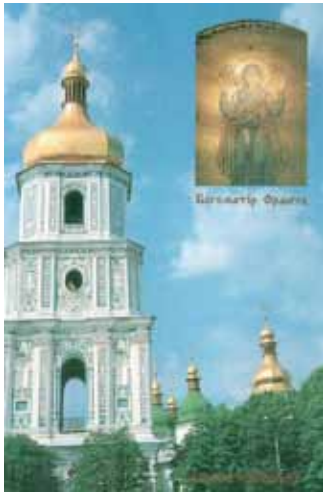
Караїмська кенаса, м. Київ, 1898–1902

► 15. Історична довідка. Караїмська кенаса

Караїмська кенаса розташована на вул. Ярославів Вал в Києві. Караїмська громада Києва в 1896 р. налічувала близько 200 осіб. Кенаса була побудована у 1898–1902 роках архітектором В.Городецьким з ініціативи Соломона Когена та з благословення київського газана Йосипа Султанського. Споруда відрізняється красою і розкішню обробки в мавританському-арабському стилі, прикрашена чудовим куполом та надзвичайної краси ліпними прикрасами роботи італійця Еліо Салія з використанням досить дорогого у той час матеріалу — цементу. Нині будівлю займає Спілка театральних діячів України.

Белюсов Андрей. Хазар потомки // Дзеркало тижня. 30.01.1999, № 4; Альбом «Комплекс караимских кенас в Евпатории и другие кенасы в мире» / Сост. В. В.Миреев. — Международный институт крымских караимов. — Симферополь, 2006.

► 16. Історична довідка. Собор Святої Софії

Собор Святої Софії розташований у центрі Києва. Це основна культова споруда Київської Русі періоду правління Ярослава Мудрого (1019–1054), саме під його стінами збиралося Київське віче. Софіївський собор став першою українською пам'яткою історії та архітектури, що була внесена у список Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Загальноприйнята версія свідчить про те, що Софіївський собор в Києві був побудований на честь головного храму грецької церкви Константинопольського собору — Богоматері-Оранти, уособленням якої була Софія (премудра).

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.kievtown.net/ukr/sights/sofievsky.htm>

Софіївський собор, м. Київ, XI ст.

► 17. Історична довідка. Андріївська церква

Андріївська церква — перлина бароко. Закладена 1744 року до відвідин імператриці Єлизавети I м. Києва. Зведена у 1749–1754 роках за проектом Франческо Бартоломео Растреллі на Андріївській горі, на початку Андріївського узвозу (назва від Андрія Первозванного). Це єдина в Україні збережена робота архітектора. Будівництвом керував зодчий І. Мічурін. <...> Внутрішнє оздоблення церкви, розроблене Ф. Б. Растреллі, ближче до стилю рококо. Воно було виготовлене за формами українських різьбярів М. Чвітки, Я. Шевлицького, московських майстрів І. та В. Зиміних, П. Ржевського та інших.

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.kievtown.net/ukr/sights/sofievsky.htm>

Андріївська церква, м. Київ, 1749–1754

► 18. Біографічна довідка. В. Городецький

Лєшек Дезидерій Владислав Городецький (пол. Leszek Dezydery Wladyslaw Horodecki, 23 травня 1863 — 3 січня 1930) — народився у польській шляхетській родині на Поділлі. По закінченні реального училища Св. Павла в Одесі та Імператорської академії мистецтв у Петербурзі (1890) переїхав до Києва, де прожив майже тридцять років. В історію архітектури В. Городецький увійшов як будівничий модерну. В творчому доробку славного зодчого численні споруди: храми, палаци, маєтки, музеї і мавзолеї, лікарні, виставкові павільйони, заводи і фабрики та немало іншого. Автор славнозвісного «будинку з химерами» по вулиці Банковій (1901–1903), та низки інших споруд у Києві та по всій Україні. Прозваний «київським Гауді». У 1928 році його запросили в Іран на посаду головного архітектора синдикату, що займався прокладанням перських залізниць. Там Городецький і помер від серцевого нападу і похований на римо-католицькому цвинтарі у Тегерані.

КЛЮЧОВЕ ЗАПИТАННЯ

Як магдебурзьке право сприяло формуванню
багатокультурної спільноти у Львові?**Основні поняття, ідеї:** магдебурзьке право, міщанин,
громадянство, етнічні групи, привілеї, стереотипи

ЗАВДАННЯ ► Джерела 1–2, 8

★ Ознайомтеся з фрагментом грамоти польського короля Казимира III про надання місту Львову магдебурзького права (Джерело 1).

★ Що у цьому документі дозволяє стверджувати про встановлення у Львові місцевого самоврядування?

★ Які положення магдебурзького права забезпечували життєдіяльність і правосуддя різних етнічних груп міста (Джерело 1, 2, 8)?

► 1. Офіційний документ

Грамота про надання місту Львову
магдебурзького права

Казимир III надає Львову магдебурзьке право... Для втіхи згаданого міста та збільшення кількості його вірних жителів даємо і встановлюємо вищезгаданому містові на вічні часи німецьке право, яке по-простому називається магдебурзьким <...>.

Усьому згаданому містові і всім, що мешкають та знаходяться в ньому, надаємо вищезгадане магдебурзьке право, однак зі спеціальної нашої прихильності іншим народам, що живуть в тому місті, а саме: вірменам, євреям, сарацинам, українцям та іншим народам будь-якого походження та статусу, надаючи виняткову ласку, хочемо зберегти їх згідно з їхніми незмінними

обрядами та правами, даючи їм можливість будь-які [справи], в тому числі і кримінальні справи, які виникають між ними самими або між ними та іншими, вирішувати за магдебурзьким правом і при вийті відповідно до їхнього поданого та внесеного прохання. А якщо відмовляться судитися за магдебурзьким правом, яким вищезгадане місто повинно користуватися, тоді згадані нації: вірмени, євреї, сарацини, татари, українці та інші нації, які там в місті будуть знаходитися, можуть поставити і вирішити будь-яке питання відповідно до права своєї нації, але при головуванні війта міста на тому суді.

(Грамота польського короля Казимира III про надання місту Львову магдебурзького права 17 червня 1356 р.) Привілеї міста Львова (XIV–XVIII ст.) / Упор. М. Капраль. — Львів, 1998. — С. 27–30.

ЗАВДАННЯ ► Джерела 2–3

★ Відшукайте у тексті присяги (Джерела 2) положення, що свідчить про формування громадянської свідомості мешканців міста? Обґрунтуйте свій вибір.

★ Ознайомтеся з ухвалою львівського магістрату про позбавлення громадянства (Джерело 3). Порівняйте викладені у ній звинувачення зі змістом присяги міщанина (Джерело 2). За що фактично було покарано львів'янина позбавленням міського громадянства?

► 2. Офіційний документ. Присяга міщанина

Я, Н, присягаю Богу всемогутньому, що хочу бути вірним і послухним ради того міста і нині і на майбутнє, вдень і вночі. Таємниць суспільних, а тим більше тих, які місту корисні, нікому не розказувати. А хто б противився панам радним і суспільному добру і справедливості, такому не хочу допомагати, але його понижувати і того не таїти, а то все чинити і виконувати, що належить до добра міста і його зростання. А якщо хто щось погане про раду міста казатиме, тому буду противитись відповідно до моєї можливості; а якщо не зможу сперечатись і боронити, тоді заявивши обіцяю те їм розповісти. Так мені, Пане Боже, допомагай.

(Присяга нового міщанина, який приймає міське право).
Groicki B. Porządek sądów i spraw miejskich prawa majdeburskiego w Koronie Polskiej. — Warszawa, 1953. — S. 52–53.

► 3. Офіційний документ**Ухвала про позбавлення міського права міщанина**

Львівський магістрат, розглядаючи провину славетного Іоанна Альнпеха, львівського міщанина, яка полягає в тому, що вищезгаданий Іоанн Альнпех, незважаючи на свою присягу, складеному урядові, посмів самовільно показати цьому урядові відчинені двері та проголосити міський уряд позбавленим влади, а крім того, в давніших часах його впіймали на розголошенні таємниць, застережених для міста, а уряд чекав протягом чималого часу, що він опам'ятається, але він не хотів ні покаятися, ні просити в магістрату пробачення, хоч багато чесних громадян радили йому, а навіть показав себе бунтівником супроти магістрату, тому, щоб утримати інших міщан у послуху, магістрат позбавив і тепер своїм декретом позбавляє згаданого Іоанна Альнпеха міського права аж до часу, поки він опам'ятається.

(Ухвала уряду Ради міста Львова про позбавлення міського права міщанина Іоанна Альнпеха за образи та підбурювання до боротьби проти магістрату міського поспільства. 19 грудня 1605 р., Львів). Історія Львова в документах та матеріалах. Збірник документів і матеріалів / Упор. У.Я.Єдлінська, Я.Д.Ісаєвич та ін. — Київ, 1986. — С. 67.

► 4. Погляд дослідника. Тетяна Гошко

Львівське громадянство міг набути повнолітній чоловік, законно народжений, пристойної поведінки, християнин. Міське право надавалось лише на підставі рекомендаційних листів, які засвідчували походження пошукувача громадянства і видавалися місцевою канцелярією чи урядом того міста чи села, звідки він прибув до Львова. Набуваючи міських прав, громадянин мав зректись своїх попередніх привілеїв. Коли до міського стану приймали русинів та вірменів, в міських книгах нотували, що міське право Львова сягає так далеко, «що навіть

ЗАВДАННЯ ► Джерела 4–5

- ★ Ознайомтеся з умовами отримання громадянства у давньому Львові (Джерело 4).
- ★ Які з них були дискримінаційними щодо певних соціальних груп? Відповідь обґрунтуйте.
- ★ Прочитайте Джерело 5. Чому, незважаючи на відсутність дискримінаційних норм (заборон та обмежень) для жінок, кількість записів про набуття жінками львівського громадянства така мала? Відповідь обґрунтуйте.

на русинів і вірмен поширює привілеї». А для іноземців, які намагалися стати повноправними львівськими міщанами, обов'язковим було визнання католицької віри. Для отримання міського права необхідно було володіти нерухомістю на теренах міста... Пізніше (з XVI ст.), крім володіння значним нерухомим майном у місті, новоспечені міщани мали сплатити податок на кілька років наперед і подарувати місту щось, залежно від свого хисту, ремесла та краму. За недотримання всіх процедур чи зобов'язань при прийнятті міського громадянства на винних накладали доволі значні штрафи (подекуди до 1 тисячі злотих) і позбавляли міського права.

Гошко Т. Самоврядування і адміністрація міста // Історія Львова. У 3-х т. / Редколегія Я. Ісаєвич, М. Литвин, Ф. Стеблій. — Т. 1. — Львів: Центр Європи, 2006. — 296 с.

► 5. Погляд дослідника. Орест Заяць

Як правило, громадянство набували чоловіки. Однак у Львові не було фактичної заборони щодо надання міського громадянства жінкам. Звичайно, існували певні обмеження правової дієздатності жінок, оскільки вони у тогочасному суспільстві вважалися особами, які через «тендітність природи» (*fragilitas sexus*) не мають «достатньо ясної розсудливості». Львівське жіноцтво, проте, виявляло досить велику господарську активність. Це стосується як бідніших верств (тип перекупки, яка часто самотійно виступала у судах, платила податок), так і багатших. Після смерті чоловіка, згідно з міським правом, більша частина майна переходила до вдови, і вона була змушена самотійно керувати господарством. На думку Івана Крип'якевича, «у рухливому міському житті, що давало жінці майнову рівноправність із чоловіком, витворюються сильні жіночі характери».

Першою жінкою, вписаною до реєстрів львівських громадян, була Катерина Лянґ із Кракова (1412). 1415 року міське право прийняла разом зі своїми трьома синами колишня краків'янка Естер (Гестер), у 1417 — Доротея Семерорехінне, у 1484 — Анна Михнівна, у 1497 — Марта Климунтова, у 1498 — Панашова з Жидачева, у 1499 р. — Єлизавета Іванкова, у 1500 — Юха Василькова з Рогатина. Усі записи про згаданих жінок не містять жодних вказівок на якісь особливості у прийнятті їх до львівського громадянства, відмінні від процедури прийняття чоловіків. Наступна відома згадка про жінку-громадянку зафіксована вже аж наприкінці XVI ст. Йдеться у ній про Анну Стецькову, яка прийняла львівське громадянство 1596 року. У записі писар зазначив, що ця жінка була прийнята до міського права, оскільки це їй було потрібно «для чесного заробляння на життя». Водночас жінка без чоловіка або опікуна для уряду важила небагато. Тому над Анною Стецьковою встановлювалася опіка (*tutela*) Симона Кіноста, який і рекомендував її для набуття громадянства.

Заяць О. Умови та процес надання львівського міського громадянства у XV–XVIII ст. // Записки НТШ. — Т. CCLVI : Праці історико-філософської комісії — Львів, 2008. — С. 115–116.

► 6. Погляд дослідника. Наталія Яковенко

Середньовічна правосвідомість була тісно пов'язана зі становою приналежністю людини: не існувало загальних для всього населення законів, їх замінником служили окремі для кожної соціальної групи норми, що визначали характер та обсяг правоздатності, тип підсудності, різновиди покарань та правопорушення тощо.

Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. — К., 2005. — 171.

ЗАВДАННЯ ► Джерела 6–8

★ Як станова та етнічна приналежність особи впливали на її права та місце у соціальній структурі міського суспільства Львова (Джерела 6–8)?

★ Як ви вважаєте, чому у Львові не було єдиної судової системи спільної для всіх націй та станів? Які складнощі породжувало таке судочинство?

► 7. Погляд дослідника. Мирон Капраль

Під кінець XVI ст. в управлінні міста з'явився ще один орган — так звані «стани і нації» (*ordines et nationes*) <...>. Від 1615 р. серед львівських міських книг з'являється окрема категорія книг, до яких записували рішення «станів і націй» міста Львова. 1622 року міська рада ухвалила спосіб голосування про утворення «станів і націй». Згідно з цим регламентом визначено п'ять станів і націй, які мали голосувати у наступній послідовності: лавники, старші вірмени, представники купців, представники ремісників, старші русини.

Kapral M. Urzędnicy miasta Lwowa XIII–XVIII wieku. — Toruń, 2008. — S. 27, 29.

► 8. Погляд дослідника. Денис Зубрицький

Право й судочинство у різних народів, що заселяли територію Львова, були різними: німці, поляки й русини, як міщани, так і передміщани, а також чужі купці, звані по-давньоруськи «гостями», судилися за маґдебурзьким правом, перед лавничим судом, в якому головував війт міста (*Advocatus*). Вірмени судилися за своїм вірменським правом, у найдавніші часи — перед своїм власним війтом, згодом — перед старшими свого народу. В цьому суді головував той самий війт, що і в маґдебурзькому, так що в обох судах був один голова. Жидів судив воевода (*Palatinus Russiae*) через свого підвоеводу чи іншого урядовця, який вирішував суперечки разом з делегованою жидівською старшиною за польським правом. Передміщани, осілі на замкових ґрунтах, судилися перед передміським війтом за руським, а потім за польським правом, апеляція від цього війта могла подаватися до замку через підстаросту або бургграфа.

Зубрицький Д. Хроніка міста Львова // Переклад з польської мови І. Сварника, наук. коментар М. Капралю. — Львів: «Центр Європи», 2002. — С. 14.

► 9. Погляд дослідника. Мирон Капраль

На початку XV ст. більшу частину населення в місті становили німці, про що свідчить переважання німецьких імен та прізвищ у податкових реєстрах. У реєстрі 1405 р. серед 552 згаданих мешканців середмістя

ЗАВДАННЯ ► Джерела 9–11

★ Представники яких етнічних груп мешкали у Львові у XIV–XV ст. (за Джерелами 9–11)?

★ Яким чином пов'язані етнічність, рід занять та приналежність до певного стану львівських міщан? Чому у різні періоди ті чи інші етнічні групи були більш впливовими та переважали кількісно?

★ Що засвідчує про певну етнокультурну автономію і закритість етнічних груп львів'ян? Відповідь обґрунтуйте.

Львова 349 мали німецьке походження, 63 були вірменами, далі йшли українці (28), поляки (23). У середмісті також мешкали кілька татар, угорців... Представники інших етнічних груп лише епізодично з'являються в реєстрах фінансових книг... За даними фінансових книг другої чверті XVI ст., етнічне обличчя Львова визначали п'ять національних груп: поляки (38 %), українці (24 %), німці (8 %), євреї (8 %) та вірмени (7 %). Жодне інше місто в Польщі і, напевно, у Європі не заселяли відразу п'ять великих національних груп, чисельність кожної з яких перевищувала 5 %. Відносну перевагу в місті і на передмістях мали поляки; разом з німцями, з якими їх поєднувала католицька релігія та доступ до міських урядів, вони становили абсолютну більшість. Українці, вірмени та євреї жили компактно в середмісті у своїх національних кварталах. Поза міськими мурами та валами тільки вірмени та євреї жили окремими громадами. Три етнічні групи — українці, вірмени та євреї, чисельність яких у середмісті сягала або перевищувала 10 %, майже не піддавалися асиміляції, утворюючи окремі національні квартали-дільниці у середмісті.

Капраль М. Демографія Львова XV — першої половини XVI ст. // Львів. Історичні нариси. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. — Л., 1996. С. 65

► 10. Погляд дослідника. Мирон Капраль

Щойно на початку XVI ст. українська громада немов пробуджується. Зростає її активність в економічному, культурному, релігійному житті, здійснюються перші спроби правового самозахисту <...>. Вірменська громада Львова завдяки своєму економічному впливу в місті та активній участі у прибутковій східній торгівлі зуміла створити сильну судово-правову автономію у вигляді вірменського вітівства... Для євреїв Польського Королівства основоположним документом, що встановлював їхні правові взаємини з християнським населенням, був статут каліфського князя Болеслава Побожного від 1264 р., заснований на подібних привілеях єврейського населення в австрійських, чеських та інших сусідніх землях. Подібний статут львівська єврейська громада здобула за грамотою короля Казимира III від 1367 р. Він забезпечував правову автономію єврейської громади, економічну діяльність у торговій і кредитній сфері, обіцяв захист від переслідувань.

М. Капраль. Національні громади // Історія Львова. У 3-х т. / Редколегія Я. Ісаєвич, М. Литвин, Ф. Стеблій. — Т. 1. — Львів: Центр Європи, 2006. — С. 122–129.

► 11. Мовою цифр

Кількість змішаних шлюбів та шлюбів католицьких неофітів у Львові за даними метричних книг костелу Успіння Пресвятої Богородиці (Латинської катедри) у 1668–1772 рр.

УКЛАДЕНІ ШЛЮБИ					
Роки	Загальна кількість	мішані	католицьких неофітів з числа		
		українсько-польські, %	вірменсько-польські, %	євреїв, %	лютеран, %
1668–1693	2 372	2,06	0,04	0,12	0,08
1706–1732	3 192	1,53	0,28	0,12	0,25
1739–1772	3 447	5,07	2,23	0,31	0,20
Разом	9 012	3,02	0,96	0,19	0,19

Капраль М. Національні громади Львова XVI–XVIII ст. (соціально-правові взаємини.) — Львів, 2003. — С.207–208.

ЗАВДАННЯ ► Джерела 12–15

★ Про які скарги львівських міщан йдеться у фрагментах королівських грамот (Джерела 12–14)?

★ Визначте сферу життєдіяльності львів'ян, серед яких виникали суперечки. Якими привілеями користувалися міщани різних етнічних груп згідно з цими грамотами?

★ Як правові норми сприяли врегулюванню етнічних конфліктів та підтриманню мирного співіснування (Джерело 15)?

★ З'ясуйте, яке значення для української громади Львова мала грамота короля Сигізмунда Августа 1572 р. (Джерело 15)?

► 12. Офіційний документ

Королівська заборона українцям і євреям з Підзамча торгувати на шкоду міста, 8 грудня 1497 р.

Ян Ольбрахт, Божою ласкою король Польщі... Повідомляємо: ...оскільки ми бачили привілеї та вільності райців та всієї громади Львова, котрі [вони] нам показали, уклінно скаржачись, що євреї та українці, які знаходяться на передмісті того міста Львова, під замком, заважають їм у їхній торгівлі та купецтві для зруйнування їх та того міста. Отож ми, оглянувши привілеї та вольності згаданого міста, за одностайною порадою та волею наших радників, вирішили, що райців та всю громаду згаданого міста Львова необхідно зберігати і слід зберегти відповідно до їхніх привілеїв та вільностей; а вищезгаданих передміщан-українців та євреїв жодним чином не слід допускати до виконання вищезгаданих торгів та купецтва, що було б на збитки згаданого міста.

Привілеї національних громад міста Львова (XIV–XVIII ст.) / Упор. М.Капраль. — Львів, 2000. — С. 394–395.

► 13. Офіційний документ

Коли львівські євреї разом з християнами та особами інших обрядів, що там живуть, несуть однаково міські тягарі та рівні витрати на міську перебудову видають та сплачують, тому тією заслуженою вільністю мають володіти разом з [іншими] мешканцями... Наказуємо вам, щоб від тепер і далі в майбутні часи, завжди згаданих львівських євреїв у тій вільності від сплати мит — гребельних, перевізних і мостових, наданих нами, цілком зберігали і мита перевізні, гребельні і мостові,

від будь-яких возів, волів, їхніх товарів і речей будь-якого роду, виду та породи не утримуйте і не стягайте так, як звикли чинити з тими міщанами, та іншими, що живуть у місті [Львові].

Надання євреям звільнення від низки податків та мит, 15 лютого 1506, Люблін. Привілеї національних громад міста Львова (XIV–XVIII ст.) / Упор. М.Капраль. — Львів, 2000. — С. 400–401.

► 14. Погляд дослідника. Мирон Капраль

1538 року раєцький суд розглянув скаргу кравців-українців на католицьких колег з цеху. Поляки обмежували доступ до ремісничого братства українцям, встановивши для їхніх учнів довгий трирічний термін визволення, тоді як учні-католики могли визволитися вже через один рік. Крім цього, у випадку смерті чи втечі учнів майстри-українців мали змогу приймати нових учнів тільки після того, як визволиться попередній учень (тобто після трьох років), а майстри-католики були вільні від таких обмежень. Не володіли рівними правами з католиками і сини українських кравців, будучи змушеними, на відміну від синів польських майстрів, виконувати «штуку» (зразковий виріб) при вступі до цеху та сплачувати певні суми. В аналогічне становище потрапляли майстри-католики, котрі одружувалися з доньками українських майстрів...

Капраль М. Національні громади Львова XVI–XVIII ст.: соціально-правові взаємини — Львів, 2003. — С.100, 246.

► 15. Офіційний документ

Найперше хочемо та постановляємо, щоб українці нарівні з іншими міщанами та передміщанами поляками римської віри вживали всіх прав, привілеїв, вільностей, прерогатив та імунітетів, наданих місту Львову з різних нагод і різними способами найяснішими нашими попередниками <...> і користувалися ними без будь-яких винятків <...>.

Також на уряди бурмистрів, лавників та інші префектури у цьому місті можна та треба нашому теперішньому і майбутньому старості обирати та призначати українців...; своїх синів [українці] можуть та мають право давати та посилати для навчання вільних мистецтв до початкових шкіл, гімназій та [вищих] шкіл, які існують як у нашому місті, так і будь-де у королівстві та в наших володіннях; вони можуть вивчати будь-які без винятку цехові ремесла та у них працювати, навчати товаришів та учнів будь-якого ремесла, засновувати цехи та ремісничі братства і згідно із звичаєм бути у них старшими і сеньорами, а майстри будь-яких польських ремесел зобов'язані приймати та допускати українців до цього роду ремесла та цехів. Вільно також їм [українцям] будь-якого роду товарами торгувати... на будь-яких публічних місцях <...> виставляти на продаж вина... виготовляти мед, пиво, та будь-які напої іншого роду та шинкувати ними в такий спосіб, як це роблять польські міщани. Це їм буде вільно робити постійно та навіки <...>.

Король Сигізмунд Август зрівнює українську громаду Львова в правах з католицькою громадою міста. 20 травня 1572 р., Варшава.
Привілеї національних громад міста Львова (XIV–XVIII ст.) / Упор. М. Капраль. — Львів, 2000. — С.45–51.

ЗАВДАННЯ ► Джерело 16

- ★ Уважно розгляньте світлини надгробних монументів з Личаківського цвинтаря у Львові (Джерело 16). Представники яких етносів поховані у цих могилах? Що їх об'єднує? Зверніть увагу на дати поховань.
- ★ Як вони засвідчують присутність певних етнічних груп у Львові упродовж XIX–XX ст.?
- ★ Зверніть увагу на надгробок архієпископа Ісаковича. Якого етнічного походження був цей чоловік? Що могло спонукати його до зміни віри?
- ★ Які ще відомі особистості — представники польського, російського, вірменського та інших народів жили і працювали у Львові? Підготуйте про них короткі повідомлення.

► 16. Фотодокумент

Личаківський цвинтар м. Львова

Могила Ісака Ісаковича (1824–1900), вірмено-католицького архієпископа

Братська гробниця російських письменників та журналістів

Могила Марії Конопницької (1842–1910), польської письменниці

ІСТОРИЧНА ДОВІДКА

Личаківський цвинтар — пам'ятка історії, археології та мистецтва національного значення. Площа кладовища становить понад 42 га, на 86 полях розташовано біля 300 тисяч поховань. На цвинтарі збудовано понад 2 тисячі гробівців, на могилах встановлено біля 500 скульптур та рельєфів. Офіційно відкритий в кінці 1786 р. Сьогодні Личаківський цвинтар — один з найбільш відомих некрополів Європи.

Центр міської історії Центрально-Східної Європи. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.lvivcenter.org>

17. Фотодокумент

Личаківський цвинтар м. Львова

Пам'ятник на могилі Соломії Крушельницької, видатної української співачки (1872–1952)

Пам'ятник на могилі Станіслава Людкевича, видатного українського композитора (1879–1979)

ЗАВДАННЯ ► Джерело 17

- ★ Розгляньте світлини з пам'ятниками на могилах С. Крушельницької та С. Людкевича (Джерело 17). Який внесок зробили ці діячі у розвиток української та світової культури? Як пов'язані видатна співачка і талановитий композитор з містом Львовом?
- ★ Які ще відомі діячі української культури жили у Львові та поховані на Личаківському кладовищі?

ЗАВДАННЯ ► Джерело 18

- ★ За якими ознаками можна встановити, що на світлинах (Джерело 18) зображені могили євреїв?
- ★ Відомо, що євреїв хоронили на окремих кладовищах. Чим це зумовлено?
- ★ Чому, в ході яких історичних подій, майже всі єврейські кладовища та могили у Львові було знищено?

► 18. Фотодокумент

Янівське кладовище м. Львова

Єврейські могили на Янівському кладовищі у Львові

ЗАВДАННЯ ► Джерела 19–20

★ Як Друга світова війна та повоєнні події вплинули на етнічний та соціальний склад населення м. Львова (Джерело 19)? Які етнічні групи зазнали найбільших змін? Чи залишається сьогодні, на вашу думку, Львів полікультурним містом?

★ Ознайомтеся з результатами досліджень про історичну пам'ять у сучасному Львові (Джерело 20). Наскільки достатньо вшанований внесок різних етнічних громад у розвиток міста у сучасних пам'ятниках та меморіальних дошках?

★ Пригадайте, яким видатним діячам, представникам різних етнічних груп, встановлено пам'ятники у вашому населеному пункті. Чому такі місця пам'яті важливі для формування дружніх міжетнічних стосунків?

► 19. Погляд дослідника. Ярослав Грицак

Нацисти та радянська влада долучилися до руйнування колишнього багатокультурного характеру міста. Між 1772 та 1939 роками етнічна структура стабільно розвивалася на основі трьох складових: польської більшості (50–55 %) та двох меншин — євреїв (30–35 %) і українців (15–20 %). Німецько-нацистські окупанти цілковито винищили єврейське населення (лише 2–3 % пережило масові страти), тоді як радянська влада депортувала поляків та заселила місто людьми з інших частин СРСР (росіянами, українцями, євреями, білорусами, молдованами та іншими) та українцями, яких було депортовано з теренів, відданих повоєнній Польщі. Решта місцевих українців і поляків були репресовані, багато хто втік до Західної Європи та Північної Америки. Загалом, Львів втратив близько 80 % свого довоєнного населення. Переселення трансформувало Львів у переважно східнослов'янське місто українців та росіян. Частка українців постійно збільшувалась від 44,2 % у 1955 до 79,1 % у 1989, тоді як частка росіян знизилась від 35 % до 16 %. До 1989 р. євреї та поляки становили відповідно 1,6 % та 1,2 %; жодна інша меншина не перевищувала 1 % у складі мешканців міста.

Hrytsak, Yaroslav. Lviv: A Multicultural History through the Centuries // Harvard Ukrainian Studies. Vol. 24 (2000) Special Issue Lviv: A City in the Crosscurrents of Culture / Ed. by John Czaplicka. — P.58–59.

► 20. Погляд дослідника. Вікторія Середа

Найбільш видимим втіленням практики символічного маркування міського простору було спорудження 38 нових пам'ятників протягом 16 років [незалежності України]. Найбільша частина новоспоруджених монументів (24) присвячена українським історичним діячам чи подіям, три маркують єврейські місця пам'яті, один відзначає чеського політичного лідера — Т. Масарика, один російського поета — О. Пушкіна. <...> У проміжку між 1991 і 2004 рр. у Львові було встановлено 69 нових меморіальних таблиць. Серед них 55 (80 %) маркують українські місця пам'яті, 3 (4 %) — польські; 3 (4 %) — єврейські, 1 (1,5 %) — російські, 1 (1,5 %) — німецькі, 1 (1,5 %) — угорські; і 4 (6 %) — вшановують жертв Другої світової війни і нацистського чи радянського терору, решта — присвячені іншим подіям (наприклад, меморіальна дошка на честь включення Львова до пам'ятників ЮНЕСКО). Наш аналіз засвідчує наявність (хоч наразі ще доволі слабкої) тенденції до включення деяких елементів історичного минулого, важливого для інших національностей, а також їхніх місць пам'яті у символічний простір Львова.

Середа В. В. Місто як lieu de mémoire: спільна чи поділена пам'ять? Приклад Львова // Вісник Львівського університету. Серія соціологічна. — Львів: ЛНУ ім. Ів. Франка, 2008. — Вип. 2. — С. 73–99.

§ 2.3. Миколаїв: поліетнічне місто як спільний дім

КЛЮЧОВЕ ЗАПИТАННЯ

Як формувався етнічний склад населення
Миколаєва?

Як поліетнічність Миколаєва вплинула на розвиток міста?

Основні поняття, ідеї: колонізація, етнічний склад, релігійна та етнічна багатоманітність, співіснування, ксенофобія, расизм

ЗАВДАННЯ ► Джерела 1–2

★ Ознайомтеся з історичною довідкою про виникнення міста Миколаєва (Джерело 1). Хто започаткував Миколаїв?

★ Про які заняття та побут мешканців міста, особливості забудови і комунікацій у XIX ст. можна дізнатися з листівки (Джерело 2)?

► 1. Історична довідка

З історії відомо, що першими спорудами середини XVIII ст. на півострові були кузня і житловий будинок запорожців біля паромної переправи через гирло Інгулу. На території сучасного Миколаєва існували поселення ще до початку будівництва верфі. На одній з карт, датованій 1783 р., є напис «Рушеринівка». На іншій карті, мабуть, ще більш раннього походження, у південній і південно-східній частині півострова є три крапки й напис «Рыбачая», що вказує на рибальські хижки, або, як тоді називали, «рыбзаводы», куди приходили сезонні риболови. На цій же карті ско-рописом було написано: «Кут Хлюща», що явно свідчило про те, що ця місцевість була освоєна запорожцями.

Шкварець В. П., Мельник М. Ф. Миколаївщина: погляд крізь століття. Нарис історії. — Миколаїв, 1994. — С. 37.

2. Фотодокумент

Краєвид Інгульського мосту у Миколаєві. Листівка, XIX ст.

ЗАВДАННЯ ► Джерела 3–5

- ★ За Джерелами 3 і 4 підготуйте перелік етнічних груп, представники яких долучилися до розбудови міста Миколаєва.
- ★ Як етнічне походження перших миколаївців співвідносилася з їх соціальним походженням та родом занять?
- ★ Проаналізуйте етнічний склад міщан Миколаєва у 1792 р. (Джерело 5). Представники яких етнічних груп переважали у міській громаді Миколаєва? Чому у переліку міщан не вказані українці та росіяни?
- ★ Зверніть увагу на гендерний розподіл у перелічених категоріях населення (Джерело 5) і поясніть, чому жінок та дітей відносили до однієї позиції? Про що це свідчить?

► 3. Погляд дослідника. Юрій Крючков

Першими жителями міста стали, в основному, одружені матроси і майстри, що будували кораблі і Адміралтейство. Їх тисячами пішки приганяли в місто з центральної Росії. Кого тільки тут не було! Наприклад, з Галича і Костроми прибули теслі, числом більше тисячі. Потьомкін переводив до Миколаєва своїх кріпосних з центральної України і Білорусії. До них додавалися всілякі «безпачпортні» волющюги, селяни-втікачі і солдати, розкольники, попи-розстриги; взагалі всі, хто бажав оселитися в місті, отримували таке право. Серед мешканців виявилось чимало і кримінального люду, висланих колодників, колишніх каторжників й інших засуджених. Отже, з перших днів існування населення Миколаєва було схожим на своєрідний багатошаровий пиріг, у якому серед нормальних станів — дворян, військових, міщан й інших, траплялося чимало кримінального елемента.

Крючков Ю. С. История Николаева. — Николаев. — МП «Возможности Киммерии», 1996. — С. 39.

► 4. Погляд дослідника. Світлана Бойчук

Першими будівничими міста стали представники багатьох народів. Разом з росіянами та українцями сюди принесли свою майстерність та культуру англійці (Абріан, Кревін, Гульд), італійці (Каніор, Фризеветті), німці (Вунш), голландці (Ванрезант), поляки (Радзієвський, Розневський, Шмультський), білоруси (Моханьковський), французи (Банкалерей, Бон, Лалеман), євреї (Гінзбург, Гофман, Абрамович), греки (Аліаній, Петрунло, Портарій), молдавани (Тайос) і багато-багато інших, яких запам'ятала історія та добре знає і пам'ятає ця земля. Серед військових губернаторів та міських голів були французи Траверсе, Рено, Кроун, Паризо дела Валетт, греки Аркас та Манганарі, прибалтійські німці Берг, Глазенап та ін. Серед купців, що збагачували місто, були представники всіх національностей (євреї, греки, молдавани та ін.). Почесними громадянами в дореволюційному місті були громадяни різних національностей: Немитця, Вірен, Гербель, Бострем, Ебергардт та ін.

Бойчук Світлана. Народи світу в географії та культурі Миколаївської землі // Миколаївщина багатонаціональна: з історії етнічних спільнот регіону. — Миколаїв: Атол. — 2008. — С. 19.

► 5. Мовою цифр.

Відомості про кількість людей в місті Миколаєві в 1792 році

ЗАВДАННЯ ► Джерела 5–6

★ Ознайомтеся з даними про етнічний склад населення Миколаєва (Джерела 5–7), порівняйте їх.

★ Чим зумовлені зміни, що відбулися між 1792 та 1925 роками?

★ Які фактори (економічні, політичні, географічні та ін.) сприяли етнічному розмаїттю міської громади Миколаєва?

Відставних обер-офіцерів	2
Вахмістрів і сержантів	3
Протоієрей	1
Купців	516
Їхніх дружин і дітей	215
Іногородніх купців і промисловців	198
Міських поселян	159
Їхніх дружин і дітей	73
Греків	59
Їхніх дружин і дітей	9
Французів	2
Німців	7
Їхніх дружин і дітей	7
Молдован	8
Циган чоловічої статі	10
Циган жіночої статі	8
Євреїв чоловічої статі	205
Євреїв жіночої статі	84
Разом	1566

Дані з перепису 1792 р. у Миколаєві. — Крючков Ю. С.
История Николаева. — Николаев:
МП «Возможности Киммерии», 1996. — С. 46.

► 6. Мовою цифр

Національний склад міст Півдня України
(станом на 1 березня 1925 р.)

Міста	Національність							
	Всього мешканців	Українці, %	Росіяни, %	Німці, %	Євреї, %	Греки, %	Поляки, %	Інші, %
Одеса	427 831	2,9	44,8	1,4	44,4	0,8	3,1	2,6
Миколаїв	108 820	15,3	50,9	0,9	28,5	–	2,2	2,2
Єлизаветград	77 129	21,9	33,7	0,5	41,2	–	1,2	1,5
Херсон	74 483	40,5	18,9	0,3	37,1	0,4	0,9	1,8

Котляр Ю. В. Повстанський рух етнічних меншин Півдня України (1917–1931). — Історична бібліотека МДГУ. — Кн. 1. Київ Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. — С. 15.

► 7. Свідчення очевидця. П. І. Сумароков

«В Николаеве две церкви: собор с весьма хорошою внутренностью, богатой утварью, и деревянная Греческая; притом двое рядов, из коих в одних российских, а в других — греческие купцы промышляют своими товарами».

Зі спогадів П. І. Сумарокова, члена Російської академії наук, письменника, після відвідин міста у 1799 р. // Николаеву 200 лет. 1789–1989. Сборник док. и мат. — К., 1989. — С. 31.

ЗАВДАННЯ ►

Джерела 7–9

★ У яких видах діяльності переважали представники окремих етнічних груп (Джерела 7–9)?

► 8. Погляд дослідника. В. Майснер

З появою Чорноморського флоту в ньому служило багато іноземців, серед яких були лютерани — німці, голландці, англійці. Євангельсько-лютеранську парафію в Миколаєві створено 1830 року з появою сталого осередку німців-лютеран, які в основному проживали на вул. Фалєєвській. Із призначенням на постійне перебування у місті дивізійного священика євангельська громада придбала на добровільні пожертви місце для церкви. Впродовж 1848–1851 рр. велось будівництво кірхи державним коштом на розі вул. Адміральської та Німецької. Автором її був англійський архітектор К. Акرويد. 12 жовтня 1852 року кірха була освячена. Будівлю побудували у псевдоготичному стилі.

Майснер В. Исторический путь немцев в Украине // Миколаївщина багатонаціональна: з історії етнічних спільнот регіону. — Миколаїв: Атол, 2008. — С. 239.

► 9. Погляд дослідника. В. Щукін, А. Павлюк

Єврейські купці, місцеві і прийшли, займалися в Миколаєві не тільки торгівлею, але значною мірою охопили постачання флоту і підрядне суднобудування. Залучення їх почалося ще при маркізі П де Траверсі і особливо розвинулося при адміралові А. С. Грейгу. Коли при Грейгу почався бурхливий розвиток флоту, суднобудування і міста, то євреї з різних навколишніх місць і з інших губерній переселилися до міста, зайнявши майже всю сферу торгівлі в місті і постачання флоту. З 1813 до 1830 років з 52-х постачальників флоту 30 були євреями, тобто 58 %. Серед суднобудівників-підрядників слід назвати таких значних, як А. Перетц, М. Варшавський, М. Серебряний і сім'ю Рафаловичів — батька, матір і сина. Спільно ця група побудувала 25 % суден Чорноморського флоту.

Щукін В. В., Павлюк А. Н. Земляки. Очерки истории еврейской общины города Николаева (конец XVIII — начало XX века). — Николаев.: Из-во Ирины Гудым, 2009. — С. 42.

► 10. Погляд дослідника. Т. М. Пронь

Довоєнний перепис населення 1926 р. засвідчив проживання на території Миколаївщини і Херсонщини представників біля 50 етнічних груп. За даними останнього радянського перепису населення 1989 р., тут мешкали представники біля 100 національностей. Цілком очевидно, що суттєве збільшення кількості всіх етнічних груп відбулося в ході дозаселення регіону у 1940–80-х роках. Значно збагатилася поліетнічна палітра. За радянської доби, крім етносів, які були зареєстровані довоєнним переписом 1926 р., склад населення обох областей поповнили такі національності, як мордвини, чуваші, удмурти, марійці, башкири, адигейці, алтайці, вепси, ненці, нанайці, тати, ханти, агули, балкарці, долгани, удини, абазини, дунгани, комі, комі-пермяки, карели, якути, абхази, кабардинці, лакци, даргинці, каракалпаки, кара-чаївці, інгуші, чеченці, хаказці, черкеси, табасаранці, угорці, хорвати, калмики, казахи, в'єтнамці, корейці, японці та національності, що ввійшли до складу «інших».

Пронь Т. М. Міграційний чинник у формуванні поліетнічного складу населення Миколаївської та Херсонської областей (60–80-ті роки XX ст.)// Наукові праці: Науковий журнал. — 2004, Вип. 19. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Npchdu/History/2004_19/19-22.pdf

ЗАВДАННЯ ► Джерела 10–13

★ Які зміни відбулися в етнічному складі населення Миколаївської області (Джерело 10). Звідки прибули до Миколаєва представники перелічених етносів? Що спонукало їх оселитися у Миколаєві? Відповідь обґрунтуйте.

★ Про які проблеми міжетнічних стосунків у сучасній громаді міста йдеться в Джерелах 11, 12, 13?

★ Чи відомі вам особисто факти ксенофобії, расизму, ворожості або нетерпимості до людей іншого етнічного походження, раси? Чим зумовлені такі вияви?

Пронь Т. М. Міграційний чинник у формуванні поліетнічного складу населення Миколаївської та Херсонської областей (60–80-ті роки XX ст.)// Наукові праці: Науковий журнал. — 2004, Вип. 19. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Npchdu/History/2004_19/19-22.pdf

► 11. Повідомлення у пресі. «Причерноморье», 2 березня 2009 року

Днями у Миколаєві трапився скандал. Господар магазину «Сотка», колишній народний депутат України Віктор Горбачов, продемонстрував свою, м'яко кажучи, нелюбов до

людей неєвропейського походження. Він категорично заборонив персоналу свого закладу обслуговувати мусульман, кавказців та євреїв <...>. Годі уявити, щоб у ХХІ столітті в центрі Європи людина принизливо просила, щоб її обслужили, доводячи, що вона не кавказець, демонструючи український паспорт, а її виганяли охоронці, бо, бачте, «чорнозадим тут не місце». <...> Цікавою є реакція міщан на цю заборону. Деякі мешканці міста кавказького походження заявили, що звернуться до прокуратури, СБУ. Інші апелюють до думки громадськості. До справи долучилася низка місцевих громадських організацій. <...> Попри морально-етичні норми, поведінка Горбачова не лише не відповідає нормам Конституції України, але й може бути кваліфікована як карний вчинок, що відповідає статті 161 Кримінального кодексу України «Порушення рівності громадян у залежності від їх расової, національної приналежності».

Скенофобия не изжита — она процветает. // Информационное агентство «Причерноморье», 2 березня 2009. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://prichernomorie.com.ua/nikolaev/articles/2009-03-02/337.php>

► 12. Повідомлення у пресі. «Преступности — нет!», 7 липня 2011 року

Сьогодні перед початком сесії Миколаївської міської ради зібралось кілька груп пікетувальників, які прийшли під будинок мерії, щоб вимагати прилюдних вибачень від Олега Мудрака за одне з висловлювань у його нещодавній публікації: «... добираючи назву статті, пан Ільюк дивився у дзеркало, у відображенні якого яскраво видно далеко не український набір хромосом його прабатьків». Пікетувальники — представники національних меншин Миколаєва, переважно молоді люди, студенти. «Ми впевнені у тому, що українці — толерантна нація. Але це сталося у Миколаєві, де 130 національностей живуть дружно. Ми обурені цією фразою, бо Олег Мудрак — публічна людина, депутат міськради. І люди, які нині прийшли сюди — це азербайджанці, греки, представники інших національностей — хочуть, щоб він прилюдно вибачився», — сказав керівник Союзу азербайджанської молоді Хайям Хагигатоглы.

В Николаеве представители нацменьшинств обиделись на депутата Мудрака и потребовали от него публичных извинений. — «Преступности — нет!» 7 липня 2011. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://pn.mk.ua/news/42193.html>

► 13. Фотодокумент

Пікет представників етнічних громад Миколаєва під стінами міської ради, 7 липня 2011 року.

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://pn.mk.ua/news/42193.html>

ЗАВДАННЯ ► Джерело 14

- ★ Як ви вважаєте, чому захід, описаний в Джерелі 14, відбувся у стінах навчального закладу?
- ★ Якою є роль молоді у подоланні етнічних і расових стереотипів та упереджень?

► 14. Офіційний сайт Миколаївського муніципального колегіуму

До Міжнародного дня боротьби за ліквідацію всіх форм расової дискримінації 21 березня в Миколаївському муніципальному колегіумі тривав тиждень дій проти расизму, ксенофобії та дискримінації «Расизм — це про інших?», протягом якого відбулися обговорення цих проблем у класах, вулична акція з розповсюдженням плакатів

та листівок проти расизму, написання статей та підготовка малюнків і плакатів на зазначені теми. <...> Європейський тиждень боротьби з расизмом, який щороку проходить у багатьох європейських країнах, ініційований мережею громадських організацій «United for intercultural action» та присвячений Міжнародному дню боротьби за ліквідацію расової дискримінації, що відзначається 21 березня і встановлений ООН на вшанування 69 загиблих демонстрантів, які виступали проти політики апартеїду в Південній Африці 1960 року.

Офіційний сайт Миколаївського муніципального колегіуму. [Електронний ресурс]. — Ресурс доступу: http://colegium.mk.ua/news/tizhden_proti_rasizmu/2011-03-29-33

ЗАВДАННЯ ► Джерело 15

- ★ Чого прагне досягти у своїй діяльності Рада національних товариств Миколаївської області (Джерело 16)?
- ★ Чому важливо, щоб етнічні спільноти об'єднували свої зусилля для налагодження міжкультурного діалогу та формування почуття толерантності?

► 15. Офіційний документ

Статут Ради національних товариств Миколаївської області

Рада національних товариств Миколаївської області заснована 1992 року. До складу Ради входять 17 національно-культурних товариств і культурологічних організацій.

Місія — збереження міжнаціонального миру та згоди в суспільстві через просвітницьку діяльність, підтримку становлення і розвитку етнічних громад регіону, захист прав національних меншин.

Завдання:

- збереження і розвиток культури національних груп регіону;
- координація і об'єднання зусиль для рішення проблем національних меншин, міжнаціональних питань;
- протидія проявам нацизму, расизму, екстремізму, шовінізму, ксенофобії, спробам розпалення міжнаціональної ворожнечі;
- проведення національних і міжнаціональних культурологічних і просвітницьких акцій <...>;

Рада національних товариств Миколаївської області. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.niklib.com/social/organizations.ua?id=77>

ЗАВДАННЯ ► Джерело 16

★ Прочитайте текст гімну (Джерело 16) та з'ясуйте, які цінності він пропагує?

► 16. Пісня

Гімн Ради національних товариств Миколаївської області
(музика Є.Долгова, слова Л.Матвєєвої)

В том краю, где впадает Ингул в Южный Буг,
Тишину сторожат тополя,
Где поля золотые и степи вокруг
Всех навек породнила земля.

Нас судьба швартовала к твоим берегам,
Николаев — надежный причал.
Пусть мы верим и молимся разным богам —
Общей родиной город стал.

Приве:

Мы братья, мы друзья — единая семья,
Благословен будь край хлебов и гордых кораблей.
Наш добрый отчий дом, всем хватит места в нем,
Нет в целом мире Николаева родней.

Мы друг другу поможем, поймем и простим
В самый трудный отчаянный миг.
На одном языке мы всегда говорим —
Это добрососедства язык.

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.niklib.com/social/organizations.ua?id=77/>

§ 2.4. Одеса — перлина біля моря

КЛЮЧОВЕ ЗАПИТАННЯ

Як сформувався феномен багатокультурної, полінаціональної Одеси?

Основні поняття, ідеї: етнічна, культурна, релігійна багатоманітність, етнічний склад, етнічна ідентичність, національно-культурне товариство, етнічні стереотипи, толерантність

► 1. Свідчення очевидця. Герцог Рішельє

Ніде, у жодній країні світу не скупчувалася на такому малому просторі така велика кількість народностей, притому таких різних у нормах, мові й одязі, релігії і звичаях.

Із донесення градоначальника м. Одеси у 1803–1814 рр. герцога Рішельє. — Многонациональный одесский край. Документы. Очерки. Материалы. Т. 1. — М., 1997. — С. 38.

ЗАВДАННЯ ► Джерела 1–4

★ Дізнайтеся про історію заснування міста Одеса. Що вам відомо про її перших поселенців?

★ Ознайомтеся з висловлюваннями про Одесу видатних людей (Джерела 1–3). Що вразило їх у цьому місті?

★ Які причини обумовили етнічне розмаїття Одеси (Джерело 4)?

► 2. Свідчення очевидця. Олександр Пушкін

Там все Европой дышит, веет,
Все блещет югом и пестреет
Разнообразностью живой.
Язык Италии златой
Звучит по улице веселой,
Где ходит гордый славянин,
Француз, испанец, армянин,
И грек, и молдаван тяжелый,
И сын египетской земли,
Корсар в отставке, Морали.

Вражения О.С.Пушкіна від Одеси після відвідин міста у 1823–1824 рр. — Пушкин А.С. Евгений Онегин. — М., 1964. — С. 243.

► 3. Свідчення очевидця. Володимир Жаботинський

Навіть незважаючи на те, що вона перебувала в Росії і за мого часу була русифікована мовно, Одеса насправді не була російським містом. Вона не була і єврейським містом, хоч євреї й були, очевидно, найбільшою етнічною спільнотою, особливо, якщо зважити на те, що половина так званих росіян насправді були українцями, тобто людьми, що відрізнялися від росіян як американці від англійців або англійці від ірландців.

Спогади Володимира Жаботинського, відомого єврейського громадсько-політичного діяча, про Одесу початку XX ст.: Партиція Герлігі. Одеса Історія міста, 1794–1914. — К.: Критика, 1999. — С. 241.

► 4. Коментар до перепису населення Російської імперії 1897 р.

...Населення [Одеси] розмовляє 50 мовами... Розмаїття складу населення за рідною мовою обумовлюється тим, що уряд сприяв поселенню в Одесі іноземців, як-то: греків, німців, румун і т.д, почасти стимулював це переселення наданням переселенцям значних пільг... На строкатість племінного складу населення великий вплив мало також і приморське розташування Одеси, яка є крупним портом і міжнародним ринком.

Коментар до перепису населення Російської імперії 1897 р. — Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г. XLVII. — Одесса, 1904. — С. 46.

ЗАВДАННЯ ► Джерела 5–7

- ★ На які обставини формування «одеської» ментальності звертає увагу дослідник (Джерело 5)?
- ★ Чим обумовлена мовно-ментальна особливість Одеси (Джерела 6, 7)?
- ★ Відшукайте якесь висловлювання, прикмету побуту, особливість повсякденного спілкування, звичай, анекдот, які характерні лише для Одеси?

► 5. Погляд дослідниці. Емма Гансова

«Одеська» ментальність формувалася під впливом трьох соціальних обставин:

1. особливостей господарської структури, підпорядкованої транспортно-торгівельній діяльності;
2. особливостей соціальної структури, яка відрізнялася багатоманітністю етнічних груп;
3. особливостей культурної структури, що ввібрала в себе як культурні досягнення національних груп, які мешкали на цій території, так і взірці європейської культури, науки, освіти.

Гансова Э.А. Социальная функция традиционных обществ в современном украинском обществе: одесское измерение // Многонациональный одесский край. Документы. Очерки. Материалы. Т. 3. — М., 1997. — С. 9.

► 6. Погляд дослідника. Валентин Шишов

Одеська «мова» не була зібранням випадкових неправильностей російської мови, вона мала глибокі коріння й міцні традиції, свої «норми» і «правила»... Російська мова міщан найбільше відчула на собі вплив української і єврейської мовних стихій.

Шишов В. Как рождаются одессизмы // Вся Одесса. 1794–1994. Антология. Словарь. — М.: 1998. — С. 876, 879.

► 7. Влас Дорошевич. «Одесский язык»

Мы не знаем, как был создан одесский язык, но в нем вы найдете по кусочку любого языка. Это даже не язык, это винегрет из языка.

Северяне, приезжая в Одессу, утверждают, будто одесситы говорят на каком-то «китайском языке». Это не совсем верно. Одесситы говорят скорее на «китайско-японском языке».

Тут чего хочешь, того и спросишь.

Одесский язык не признает ни склонений, ни спряжений, ни согласований, ничего!

Это язык настоящих болтунов — язык свободный, как ветер.

О, добрые немцы, которые принесли в Одессу секрет великолепного приготовления колбас и глагол «иметь».

— Я имею гулять.

— Я имею кушать.
В Одессе все «имеют», кроме денег.
Когда вас спрашивают:
— С чем месье хочет чай: со сливками, с лимоном?
Вы должны ответить:
— Без ничего.
Вы должны говорить «тудую» и «сюдоу», чтобы не быть осмеянным, если скажете «туда» и «сюда».
Таков одесский язык, начиненный языками всего мира, приготовленный по-гречески, с польским соусом.
И одесситы при всем этом уверяют, будто они говорят «по-русски».
Нигде так не врут, как в Одессе!

1895 г.

http://az.lib.ru/d/doroshewich_w_m/text_0020.shtml

ЗАВДАННЯ ► Джерела 8–9

★ Ознайомтеся з історико-демографічними даними про зміни чисельності мешканців Одеси у другій половині ХХ ст. (Джерело 8). Як ці зміни могли позначитися на етно-соціальному складі міської громади? Відповідь обґрунтуйте.

★ Проаналізуйте статистичні дані про етнічний склад міської громади Одеси (Джерела 8–9). Якими історичними подіями зумовлені зміни частки українців, росіян, євреїв та інших етнічних груп у складі одеситів?

► 8. Погляд історика

На 1 січня 1946 року в місті проживало 385 тис. осіб. Голод 1946–1947 р., процес індустріального росту, урбанізації сприяв переходу з села в місто сільських жителів, і відповідно зростало населення міста. Особливо інтенсивно цей процес відбувався в 1950–1960-ті роки. За 1960–1990-ті роки населення міста зросло на 23,7 % за рахунок власного приросту та на 76,3 % — за рахунок збільшення міграції з інших районів в Одесу. У 1973 р. в Одесі був зареєстрований мільйонний житель. Про динаміку чисельності населення Одеси свідчать дані переписів населення 1959 та 1989: якщо у 1959 в місті було 664 тис. мешканців, то у 1989 — 1 млн 97 тис. головним чинником приросту населення міста був його механічний приток, що давав 65–80 % загального приросту населення.

Історія Одеси / Гол. ред. В. Н. Станко. — Одеса: Друк, 2002. — С. 457

► 9. Мовою цифр

Зміни в національному складі населення м. Одеси, 1897–2001 рр. (у %)

Етнічність	1897	1926	1989	2001
Українці	5 (з передмістям близько 10)	17,5	48,9	61,6
Росіяни	51	38,6	39,4	29
Євреї	34	36,4	5,9	1,2
Білоруси	0,3	0,6	1	0,6
Болгари	дані відсутні	0,3	1,5	1,3
Молдовани	дані відсутні	0,2	1	0,7
Інші	9,7	6,4	2,3	5,6

Зміни в національному складі населення м. Одеси, 1897–2001 рр. (у %)
Історія Одеси. — Одеса, 2002. — С. 149, 150, 336

ЗАВДАННЯ ► Джерела 10–11

*** Ознайомтеся із повідомленням у газеті «Одеса багатонаціональна» (Джерело 10) та розгляньте фрагмент карти середмістя Одеси (Джерело 11). Як міська топоніміка віддзеркалює етнічне розмаїття одеської міської громади?**

*** Чим ви поясните той факт, що окремі вулиці, мікрорайони історично носять назви певних етносів?**

▶ 10. Повідомлення у пресі

Газета «Одеса багатонаціональна»

Ми живемо у багатонаціональному мегаполісі. Різні культури, традиції, віросповідання — все це невід’ємні складові Одеси. Все це повинно співіснувати у мирі, дружбі, взаєморозумінні й взаємній повазі. Сьогодні в Одесі проживають люди 127 національностей. Більшість одеситів дбайливо ставляться до культурних традицій і народних цінностей всіх етносів. Кожна нація залишила в історії Одеси свій яскравий слід. Це відображено у назвах районів, бульварів і вулиць міста: Молдаванка, Італійський і Французький бульвари, Велика і Мала Арнаутські, тобто албанські вулиці, Грецька, Болгарська, Єврейська, Польський спуск...

Саме завдяки розмаїттю національностей, переплетінню культур і традицій утворилася та незвичайна, неповторна, незрівнянна атмосфера, відома всьому світу.

Газета «Одесса многонациональная», № 4, вересень 2010 р.

▶ 11. Карта

Фрагмент сучасної карти середмістя Одеси

► 12. Погляд дослідника. В. Христенко

Одним з перших етнічно-культурних товариств в області, став грецький національний клуб «Еллада», створений 5 вересня 1988 р. У 1990 р. в Одесі, завдяки прогресивно налаштованій інтелігенції, яка виступала за відродження та розвиток культури, традицій, звичаїв і національної самосвідомості свого народу, було створено ще три обласних товариства: вірменської культури, болгарське дружество, Одеське ім. А. Міцкевича відділення Спілки поляків в Україні. У 1991 р. виникла Всеукраїнська Асоціація корейців України. У 1992 р. виникають грузинське національно-культурне товариство «Сакартвело» та обласне німецьке національно-культурне товариство «Відергебурт». Наступний рік ознаменувався створенням найбільшої кількості національно-культурних товариств, серед яких: обласне осетинське земляцтво «Алан», обласний азербайджанський культурний центр «Достлуг», Асоціація

ЗАВДАННЯ ► Джерело 12–14

★ Які функції насамперед виконують національно-культурні товариства (Джерело 12–14)?

★ Складіть перелік етнічних груп, які зараз мешкають в Одесі та активно підтримують свою етнокультурну ідентичність завдяки діяльності цих товариств.

★ Які етноси є порівняно новими у складі міської громади Одеси? Поміркуйте, як елементи їх традиційної культури збагачують мовну і релігійну палітру соціального життя міста.

болгарських національно-культурних товариств та організацій України, обласне дагестанське земляцтво «Дагестан», Всеукраїнська національно-культурна молдавська Асоціація «Лучаферул». В подальшому виникають ще міське чеське товариство «Чеська бесіда», міська організація «В'єтнамське земляцтво», обласне відділення товариства дружби «Україна-Південно-Африканська республіка», Асоціація «Україна — Ізраїль».

З 1988 по 2003 рр. на території Одеської області, було створено понад 50 товариств, члени яких, розуміючи свою приналежність до окремого народу, самоорганізувалися та етнічно ідентифікувалися. Національно-культурні товариства стали осередками не тільки національної самобутності окремих народів, а й місцем, де сформувалося толерантне ставлення як до своєї нації, так і до інших.

Христенко В. В. Національно-культурні товариства Одещини: етапи формування. — Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://intkonf.org/hristenko-v-v-natsionalno-kulturni-tovaristva-odeschini-etapi-formuvannya/>

► 13. Офіційний документ

Положення про Раду представників національно-культурних товариств Одеської області при управлінні у справах національностей та релігій Одеської облдержадміністрації

1.1. Рада представників національно-культурних товариств Одеської області при управлінні у справах національностей та релігій Одеської облдержадміністрації є постійно діючим консультативно-дорадчим органом, який утворюється на громадських засадах наказом начальника управління у справах національностей та релігій.

2.1. До складу Ради входять по одному представнику від національно-культурних товариств Одеської області.

Офіційна сторінка Одеської облдержадміністрації Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://unr.odessa.gov.ua/Main.aspx?sect=Page&IDPage=20159&id=121>

ЗАВДАННЯ ► Джерела 13–14

★ В чому ви бачите необхідність у створенні Ради представників національно-культурних товариств Одеської області (Джерело 13)?

★ Проаналізуйте склад Ради представників національно-культурних товариств Одеської області (Джерело 14). Беручи до уваги той факт, що кожне національно-культурне товариство представляє одна особа, визначте, які етнічні групи чисельно переважають у цій організації (скільки у ній болгар, євреїв, греків і т. д.)?

★ Як ви вважаєте, чому українці не представлені у цій Раді?

► 14. Офіційний документ

Склад Ради представників національно-культурних товариств Одеської області при управлінні у справах національностей та релігій облдержадміністрації:

Асоціація корейців України по сприянню об'єднання Кореї
Всеукраїнська національно-культурна молдавська Асоціація
Асоціація болгар України
Всеукраїнська громадська організація «Конгрес болгар України»
Одеська обласна регіональна організація Конгресу азербайджанців України
Національно-культурне об'єднання «Афганська община»
Одеське болгарське дружество
Гагаузьке національно-культурне товариство «Бірлік»
Одеський грецький клуб «Еллада»
Одеська громада греків імені Г. Г. Маразлі
Одеське обласне осетинське земляцтво «Алан»
Корейське культурне товариство
Одеське обласне німецьке національно-культурне товариство «Відергебурт»
Одеський обласний ромський конгрес «Бахтало дром»
Одеське обласне товариство ромської культури «Романі Збора»
Одеська обласна громадська організація «Товариство індійської культури»
Одеська обласна національно-культурна румунська асоціація «Бессарабія»
Громадська організація «Національно-культурне об'єднання громадян Білорусь»
Одеський болгарський культурно-просвітницький Клуб «Огнище»
Громадська організація «Одеська вірменська община»
Товариство культури «В'єтнам»
Одеська міська організація «В'єтнамське земляцтво»
Одеське грузинське національно-культурне товариство «Сакартвело»
Одеська Асоціація «Україна-Ізраїль»
Одеське ім. А. Міцкевича відділення спілки поляків в Україні
Громадська організація «Руська національна громада м. Одеси «Русич»
Одеське міське чеське товариство «Чеська беседа»
Одеське міське чеське товариство «Чеська родина»
Громадська організація «Комітет Данте Аліг'єрі»
Німецький культурний Центр зустрічей «Перлина»

Офіційна сторінка Одеської облдержадміністрації.
Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://unr.odessa.gov.ua/Main.aspx?sect=Page&IDPage=20159&id=121>

► 15. Плакат

*Плакат Ради представників національно-культурних товариств Одеської області
«Етнографічні свята та національні фестивали Одещини»*

ЗАВДАННЯ ► Джерела 15–17

★ Ознайомтеся зі змістом плаката (Джерело 15) та повідомленням у пресі (Джерело 16), які інформують про діяльність Ради представників національно-культурних товариств Одеської області. Чому символом свята (Джерело 17) було обрано вінок? Які ідеї намагалися донести цим організатори?

★ Чому для міжкультурного діалогу та порозуміння важливо проводити масові етнографічні свята та національні фестивалі за участю різних національно-культурних товариств?

★ Як почуття патріотизму співвідноситься з етнічною толерантністю?

★ Ознайомтеся із повідомлення про створення газети «Одеса багатонаціональна» (Джерело 17). Для чого, на вашу думку, потрібне таке видання?

★ Як знання про історію та культуру інших етносів допомагає знизити ризик конфліктів?

► 16. Повідомлення інформаційного порталу Одеської облдержадміністрації

Вінок єднання

24 червня 2011 року у м. Одеса в Історико-краєзнавчому музеї відбувся урочистий захід до Дня Конституції України «Вінок єднання». В рамках заходу пройшла виставка, присвячена діяльності Ради представників національно-культурних товариств Одеської області. Гості мали змогу ознайомитись з діяльністю товариств національних меншин Одещини, та частувати національні страви і блюда.

Також під час урочистостей було нагородження переможців Другого обласного конкурсу малюнків «Ми — разом! — 2010». Конкурс проводився з метою піднесення рівня духовної культури молодого покоління, формування почуття патріотизму,

громадянськості, відповідальності за долю України, толерантного ставлення до людей інших національностей, що проживають поруч, поширення знань про етнокультурну різноманітність та спільні цінності народу України.

З окремих букетів, що символізують кожен етнос, членами національних спільнот було сформовано «вінок єднання». Закінчився захід святковим концертом, який був проведений силами національно-культурних товариств Одеської області. У кожному номері художньої самодіяльності яскраво презентувалися як духовні надбання різних національних культур, так й ідея спільності народу України.

Вінок єднання, 25.06.2011. — Офіційна сторінка Одеської облдержадміністрації. — Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://unr.odessa.gov.ua/main.aspx?sect=News#05.07.2011>

► 17. Офіційний веб-сайт Державного комітету у справах національностей та релігій, 3 червня 2010 року

В Одеській області, де в мирі та злагоді проживають представники понад 130 національностей, засновано газету «Одесса многонациональная». На шпальтах часопису відображатимуться події з життя національних спільнот Одещини, їх різноманітні заходи, науково-практичні конференції, семінари, фестивалі тощо. Розповідатиметься про історію, традиції, обряди, мову та літературу національних меншин. У газеті можна буде почитати про роботу Ради представників національно-культурних товариств Одеської області, яка діє при управлінні у справах національностей та релігій, повідомлятиметься про хід реалізації Програми підтримки розвитку національних меншин та діяльності національно-культурних товариств Одеської області на 2010–2012 роки, яка затверджена обласною радою 24 лютого 2010 року. Вийшов перший номер газети «Одесса многонациональная».

Офіційний веб-сайт Державного комітету у справах національностей та релігій, 3 червня 2010. — Електронний ресурс. — Режим доступу: http://www.scnm.gov.ua/control/uk/publish/article?jsessionid=20C8BD36CC60E65AFAFB7BAF04492F47?art_id=134751&cat_id=45925

ЗАВДАННЯ ► Джерело 18

- ★ Про яке суспільне явище свідчать результати соціологічного дослідження (Джерело 18)?
- ★ Які причини негативного ставлення окремих одеситів до представників інших етносів?
- ★ Яким чином, на вашу думку, повсякденні расові упередження та етнічні стереотипи позначаються на міжетнічних стосунках у міському середовищі?

► 18. Мовою цифр

Експрес-опитування на тему:
«Міжнаціональні відносини очима мешканців Одеси»

Близько третини опитаних (37,0 %) стверджують, що представники деяких націй і народів викликають у них неприязнь і роздратування. Неприязнь до громадян інших національностей 15 % мешканців Одеси пов'язує з тим, що вони нехтують ustalеними звичаями та нормами поведінки. Майже такий же кількості респондентів не подобається їхня зовнішність, манера поведінки, риси характеру (14,8 %), а також те, що вони контролюють кримінальні сфери (13,3 %). Кожен десятий одесит остерігається, що вони можуть завдати збитків його здоров'ю чи майну (10,5 %), їм також не до вподоби, що люди інших національностей контролюють певні сфери бізнесу (9,0 %). Також деяких міщан дратує, що особи інших національностей «відбирають робочі місця у місцевого населення» — 7,8 %, вони остерігаються громадян інших національностей «через загрозу тероризму» — 5,0 %, їм подобаються люди, які «сповідують іншу релігію» — 4,3 %.

Експрес-опитування на тему «Міжнаціональні відносини очима мешканців Одеси». Прес-реліз КІПУ ім. Горшеніна, 23.07.2009 // Глобус Одессы. — Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://odessaglobe.com/our-publication.php?id=2262>

§ 2.5. Чернівці: полікультурна мозаїка

КЛЮЧОВЕ ЗАПИТАННЯ

У чому полягає феномен толерантності різних культур в історії міста Чернівці?

Основні поняття, ідеї: толерантність, поліетнічність, поліконфесійність, багатокультурність, національна ідентичність

ЗАВДАННЯ ► Джерела 1–3

- ★ Як вплинули на формування етно-соціальної структури міської громади історичні факти, описані в Джерелі 1?
- ★ Що спричинило стрімке зростання населення Чернівців (Джерело 2)?
- ★ Які етнічні групи склали основу чернівецької міської громади у різні роки (Джерела 2–3)?
- ★ Порівняйте дані Джерел 2 і 3 та визначте, чисельність яких етнічних груп зростала стрімкіше? Чим зумовлені такі зміни?

► 1. Історична довідка

Місто, яке з 1779 року було визначене адміністративним центром Буковини, хоч і розросталося, але залишалося непорядкованим. У 1787 році нараховувалося 2686 жителів і 414 будинків. У 1786–1849 роках місто було центром Чернівецької округи, яка входила до складу провінції Галичини, а з 1849 року, після виділення Буковини в окрему провінцію, Чернівці стали крайовим центром. Лише наприкінці XVIII ст. тут зводяться перші кам'яні будинки. У першій половині XIX ст. місто забудовується значно швидше. У 1780 відкрився поштамт, а у 1855 — телеграф. У 1813–1817 роках споруджується приміщення гімназії, у 1843–1847 роках зводиться міська ратуша. У середині XIX ст., після включення в місто населення передмість Роша, Каличанка, Клокучка і Гореча, кількість мешканців Чернівців становила понад 20 тисяч.

Промисловість Буковини розвивалась дуже повільно. Проте в кінці XIX ст. в Чернівцях з'являються монополістичні об'єднання, різні торгово-фінансові банки, створюються торговельні палата і біржа. У 1866 закінчується будівництво залізниці Львів–Чернівці; у 1869 її продовжено до кордону з Румунією. У 1884 стає до ладу залізниця Чернівці–Новоселиця, яка сприяє посиленню економічних зв'язків з Україною і Росією. За рахунок напливу румунських, польських, німецьких колоністів різко зростає населення, зводяться житлові будинки, інші споруди. Чернівці поступово набувають вигляду красивого європейського міста. Наприкінці XIX ст. споруджується водогін, трамвайна колія, вулиці в центрі освітлюються електрикою. Місто перетворюється у великий промисловий центр Північної Буковини.

Гусар Ю., Розумний С. Чернівці: Що? Де? Коли?. — К., 1991. — С. 46–47.

► 2. Погляд дослідника. Г. Скорейко

За статистичними даними, місто зростало не тільки просторово, але і переживало різке збільшення мешканців. Уже перепис 1869 р. зафіксував значний відсоток приросту населення за останнє десятиріччя — 57 %. Як відзначала місцева газета «Czernowitzer Zeitung», це був найбільший приріст серед крайових столиць...

Місцева преса відзначала факт зростання населення міста за XIX ст. на 1/3 за рахунок природного приросту, а на 2/3 — за рахунок міграцій з інших країн. Ні одне з передмість не було моноетнічним. Наприклад, на Горечому традиційно абсолютну більшість тримали румуни, при існуванні української, єврейської та німецької етнічних груп. Каличанка та Клокучка були більш «розмитими» у етнічному плані — тут третину населення складали українці, але доволі значні групи мали румуни та німці. Румунсько-німецький характер (більш як по 40 %) зберігала Роша. Німецько-українською можна назвати Монастириську. Звісно, співвідношення різних етнічних груп коливалося. Зокрема, на початку XX ст. майже у всіх передмістях зменшилася частка українців, що пояснюється поступовим вимиванням робочих рук через еміграцію, дещо зменшувалась частка німців. Зате майже у всіх передмістях активно зростала частка поляків, що було загальною крайовою тенденцією.

Традиційно у всіх передмістях мешкали євреї, але найбільшу частку вони, без сумніву, становили у центральній частині — від 43 % у 1880 р. до 45 % у 1910.

Скорейко Г. До історії передмість Чернівців: соціальний та етнічний аспект. // Чернівці в контексті урбаністичних процесів Центральної та Східної Європи XVIII–XX ст. — Чернівці, 2008. — С. 107, 108–109.

► 3. Мовою цифр. Р. Ф. Кайндль

Жителів, що говорили	Рік/к-ть мешканців		
	1857	1880	1900
Німецькою (німців і євреїв)	12 290	22 720	34 441
Румунською	4800	6431	9400
Руською (українською)	3500	8232	13 030
Польською	810	6707	8601
Іншими мовами	188	510	295

У 1794 році у Чернівцях на всій території міста налічувалося 5063 душ. Населення Чернівців збільшилося з 1775 до 1900 рр. у 30 разів, за цей же період населення Буковини зросло лише у 10 разів. Щодо національностей, то склад населення Чернівців був на початку австрійського правління дуже строкатим. У перші роки поряд з молдованами, під якими ми повинні розуміти румунів і русинів, виступали перед усім євреї. Вони складали приблизно третину усього населення. Самих же євреїв нараховувалося 1857 року — 4678, 1880 року — 11449, і в 1900 році — 21587 душ. З цього видно, що найбільший приріст демонстрували євреї і поляки.

Кайндль Р. Ф. Історія Чернівців. — Чернівці, 2003. — С. 233–236.

ЗАВДАННЯ ► Джерела 3–4

★ Охарактеризуйте етнічний склад учнівської молоді міста у різні періоди ХІХ–ХХ ст. (Джерело 4). Подайте ці дані у вигляді діаграми.

★ Як співвідноситься етнічний склад населення міста Чернівці (Джерело 3) з етнічним складом учнів середніх навчальних закладів у зазначений період? (Джерело 4)

► 4. Погляд дослідника. В. Ботушанський

За 1870–1905 рр. у чернівецьких учительських семінаріях навчалося 6508 осіб, у т. ч. 2695 (41%) українців, 2204 (34%) румунів, 912 (14%) німців, 671 (10%) поляків, а також 14 угорців, 8 чехів, 4 росіянина. Це єдині навчальні заклади, де національний склад слухачів приблизно відповідав національному складу населення краю. Місто Чернівці найбільше дало учителів для шкіл Буковини: у 1903 р. з усіх 846 вчителів, що працювали в краї, 204 (24%) були уродженцями Чернівців. Учніський контингент за національним складом у середніх навчальних закладах Чернівців становив у 1906–1907 н.р.: німці і євреї — 61%, українці — 15%, румуни — 13%, поляки — 10%, чехи, угорці та інші — 1%. За походженням: з Буковини — 80%, з Галичини — 14%, з Румунії — 2%, з провінцій Австро-Угорщини — 2%, з Російської імперії, Угорщини, Німеччини — 2%.

Ботушанський В. Розвиток середньої освіти в Чернівцях у ХІХ — на початку ХХ ст. // Чернівці в контексті урбаністичних процесів Центральної та Східної Європи ХVІІІ–ХХ ст. — Чернівці, 2008. — С. 84–85.

► 5. Фотодокумент

Колишній Єврейський Дім, м. Чернівці, 1908 р.

www.lvivcenter.org

Колишній Німецький Дім, м. Чернівці, 1910 р.

www.mapa.cv.ua

ЗАВДАННЯ ► Джерела 5–6

★ Розгляньте світлини (Джерело 5) та уважно прочитайте історичну довідку про Єврейський та Німецький доми у Чернівцях (Джерело 6). Яким було головне призначення цих споруд?

★ Які висновки про статус єврейської та німецької громад в етносоціальній структурі міста можна зробити, на основі порівняння розмірів та місць розташування споруд (Джерело 5)?

► 6. Історична довідка. Народні дома м. Чернівці

В австрійські часи, кожна більша етнічна група розвинула мережу різноманітних культурних, освітніх, спортивних, політичних та суспільних організацій та спілок. «Народні» дома будували як місця зустрічі. Водночас, вони мали виражати впевненість та гордість етнічних груп.

Єврейський дім на площі Театральній відкрився у 1908 році. До Другої Світової війни він був центром єврейського життя у Чернівцях; тут містилися різноманітні єврейські спілки та організації. За радянських часів споруда використовувалася як будинок культури для працівників текстильної промисловості. Після 1990 року єврейській спільноті повернули декілька приміщень у будинку, а у 2008 на першому поверсі відкрито єврейський музей.

Deutsches Haus, німецький народний дім, що його зображено на листівці збудувала на найрозкішнішій вулиці Чернівців Геренґасе (Панській), 1910 року Спілка Німців-християн у Буковині. Німецький дім містив ресторан, винний погріб, велику святкову залу, різні офіси та кімнати зустрічей різноманітних студентських братств. Згідно із умовами пакту між Гітлером та Сталіном, восени 1940 року майже всі німці покинули Буковину і подалися до Німеччини. Нині низку приміщень на першому поверсі займає «Спілка австрійсько-німецької культури».

Центр міської історії Центрально-Східної Європи. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.lvivcenter.org>

ЗАВДАННЯ ► Джерело 7

★ Розгляньте старі світлини Чернівців (Джерело 7).

Що вони можуть розповісти про:

- а) етнічну і станову структуру суспільства,
- б) рівень і спосіб життя населення, в) нові явища в суспільному житті?

► 7. Фотодокумент

*м. Чернівці,
Площа Центральна.*

*З колекції світлин
Леоніда Абольта.*

[Електронний ресурс]. — Режим доступу:
<http://citi.cv.ua/album/detail.html?id=379>

*м. Чернівці,
Пл. Філармонії*

*З колекції
світлин
Леоніда
Абольта.*

[Електронний
ресурс]. — Режим
доступу: [http://citi.
cv.ua/album/detail.
html?id=379](http://citi.cv.ua/album/detail.html?id=379)

*м. Чернівці,
Площа
Центральна.*

[Електронний
ресурс]. —
Режим доступу:
[http://www.mapa.
cv.ua/photo/?content
%2Fold%2Foldphoto2
%2F10_1.jpg](http://www.mapa.cv.ua/photo/?content%2Fold%2Foldphoto2%2F10_1.jpg)

ЗАВДАННЯ ► Джерела 8–9

- ★ Проаналізуйте дані таблиці про співвідношення представників різних релігійних груп у Чернівцях (Джерело 8) та визначте, які релігії переважали у місті.
- ★ Прочитайте міркування дослідника про міжконфесійні стосунки серед чернівчан (Джерело 9) та зіставте їх з даними таблиці (Джерело 8). Чим пояснити той факт, що у Чернівцях мирно співіснували різні релігії?

► 8. Мовою цифр. Склад населення м. Чернівці за віровизнанням

Рік	Всього населення	Віровизнання							
		Православні		Католики			Протестанти	Юдеї	Інші
		Греко-	Вірмено-	Римо-	Греко-	Вірмено-			
1880	45600	9650	27	13376	5636	249	2200	14449	13
	100%	21,2%	0,06 %	29,3%	12,4%	0,5%	4,8%	31,7%	0,03 %
1910	87128	20615	31	23474	9588	311	4369	28673	127
	100%	23,7%	0,04 %	26,9%	11,0%	0,4%	5,0%	33,0%	0,15 %

Склад населення м. Чернівці за віровизнанням. — Монолатій І. Австрійська Буковина: особливості національних, професійних та мовних поділів // І. Незалежний культурологічний часопис. — № 56, 2009. — Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n56texts/monolatiij1.htm>

► 9. Погляд дослідника. А. Круглашов

Свій внесок у забезпечення сприятливих умов для позитивної атмосфери співіснування різних етнічних громад вносили переплетіння та дифузія релігійно-конфесійних ідентичностей та лояльностей міського населення. Румуни та українці, наприклад, в абсолютній більшості були православними, що належали до парафій Буковинської митрополії. Отже, вони, хоча й конкурували поміж собою за роль і місце в її керівних органах (румуні посідали більш впливові позиції), але разом з тим, цю конкуренцію обмежували потужні, освячені часом традиції неагресивного розв'язання існуючих проблем та суперечностей. Німці, поляки, вірмени також перебували в різних конфесіях, як і представники інших національних громад.

Відтак, чернівчани, у переважній своїй більшості, були носіями доволі строкатої, неоднорідної самосвідомості, де етнонаціональна ідентичність перепліталась з релігійно-конфесійною, соціальна стратифікація не обов'язково відповідала політичним орієнтаціям і всі ці основні напрямні самоусвідомлення спрямовували їх до плюралістичності та багатовимірності ідентичностей.

Круглашов А. Чернівці: спадщина versus спадкоємці? // І. Незалежний культурологічний часопис. — № 56, 2009. — Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n56texts/kruhlašov.htm>

ЗАВДАННЯ ► Джерело 10

- ★ Чому порушився міжетнічний баланс, який панував на Буковині та у Чернівцях у міжвоєнний період (Джерело 10)?
- ★ Як це позначилося на статусі різних етнічних громад?
- ★ Яка доля спіткала євреїв та німців у м. Чернівці під час Другої світової війни?

► 10. Погляд дослідника. А. Круглашов

Наступні періоди історії міста не були сприятливими для збереження сформованої моделі етнонаціонального балансу і міжетнічних відносин на території міста. Перші суттєві деформації припадають на румунський період (1918–1940, 1941–1944 рр.), коли відбувається радикальна зміна статусу краю. Наприкінці 1920-х років стає все очевиднішою ставка на силове утвердження у місті позицій та виключних прав домінантної, панівної у державі

нації — румунської. Така настанова призвела до швидкого порушення балансу впливів, зміни атмосфери та структури міжетнічних стосунків. Усі мешканці міста, окрім румунів, опинились у становищі меншин, які зазнавали обмежувального, або й відверто дискримінаційного тиску влади. Наприклад, панівні в 1920–1930-х рр. настрої антисемітизму погіршили становище буковинського та чернівецького єврейства. Ризику під долею німецької громади в місті та краї підвів наказ А. Гітлера про фактично примусову евакуацію місцевих фольксдойче до батьківщини, який і був ретельно виконаний до листопада 1940 р.

Круглашов А. Чернівці: спадщина versus спадкоємці? // І. Незалежний культурологічний часопис. — № 56, 2009. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n56texts/kruhlašov.htm>

ЗАВДАННЯ ► Джерела 11–13

★ Ознайомтеся із Джерелами 11–13. Яким чином багатокультурність та толерантність чернівчан відображено у топоніміці міста?

★ З'ясуйте, долі яких відомих людей різного етнічного походження пов'язані з Чернівцями?

★ Що мав на увазі Георг Гайнцен (Джерело 13), порівнюючи ролі різних етнічних груп у Чернівцях з функціями членів команди корабля?

► 11. Погляд дослідника. Олександр Масан

Особлива аура толерантності вчувається вже в назвах вулиць старого середмістя. Колишню резиденцію буковинських митрополитів, а нині центральні корпуси університету обтікає вулиця, що носить ім'я геніального чеха Йозефа Главки — творця чернівецьких, празьких та ще цілого ряду інших архітектурних шедеврів. Йдучи університетською, минаємо вулицю Академіка Вавилова — видатного російського вченого, який працював на Буковині. Далі вулицею з ім'ям найбільшого румунського поета чернівчанина Міхая Емінеску потрапляємо на вулицю титана українського відродження Івана Франка, який неодноразово навідувався до Чернівців і був слухачем місцевого університету. А довкола центру міста розташовані вулиці з цілим сузір'ям великих імен: німців Гете

і Шиллера, поляків Адама Міцкевича та Антона Кохановського одного з найавторитетніших міських бургомістрів, широко знаних єврейських письменників Єліазара Штейнбарга та Шолома Алейхеа і незрівняної єврейської актриси Сиді Таль. Ключ до розуміння цього феномену багатокультурності — у бурхливій історії краю і його столиці, де прапори і символи змінювалися частіше, ніж покоління.

Масан Олександр, Чеховський Ігор. Чернівці: 1408 — 1998: Нариси з історії міста. — Чернівці: Місто, 1998. — С. 90–91.

► 12. Погляд дослідника. Олександр Масан

Тут навіть таблички з назвами вулиць мали німецький, український та румунський надписи, а всі чернівчани володіли трьома-чотирма мовами.

Вітання з Чернівців // О. Масан. Старі Чернівці на рубежі епох, культур, цивілізацій. — Видавнича спілка «Час», Чернівці 1994, С. 95)

► 13. Свідчення очевидця. Георг Гайнцен

Чернівці — це місто, де недільний день починався з Шуберта, а закінчувався дуеллю. Це місто — на півдорозі між Києвом і Бухарестом, між Краковом і Одесою — було негласною столицею Європи... Чернівці — це був корабель задоволень з українською командою, німецькими офіцерами і єврейськими пасажирами на борту, який під австрійським прапором постійно тримав курс між Заходом і Сходом.

Георг Гайнцен, австрійський публіцист. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://netyimeni.blogspot.net/tag/%C3%E5%EE%F0%E3+%C3%E0%E9%ED%F6%E5%ED/>

ЗАВДАННЯ ► Джерело 14

★ Які основні етносоціальні, релігійні, політичні та економічні чинники сприяли формуванню етнокультурної толерантності на Буковині та у Чернівцях (Джерело 14)?

► 14. Погляд дослідника. А. Кругляшов

Якщо більшість сільського населення становили саме українці (русини) та румуни, то в місті ці обидві етнічні громади перебували в стані меншин, як за своєю чисельністю, так і за впливовістю, починаючи від економічного впливу, закінчуючи адміністративно-урядовим та символічним їх капіталом <...> Буковина не мала

домінантної національної громади, при розв'язанні суперечностей жодна етнічна громада не могла позиціонувати себе в якості його одноосібного володаря, легітимного розпорядника його ресурсами та долею <...>. Етнонаціональна та конфесійна толерантність мешканців Чернівців була їх життєвою та комунікаційною стратегією, яку вони обрали серед інших можливих та наявних в різні періоди альтернатив. Вона успішно забезпечувала поступальний розвиток міста та регіону, дозволяла уникати колізій ворожнечі та протистоянь, спільно реагуючи на виклики часу та долаючи випробування драматичних історичних епох.

Кругляшов А. Чернівці: спадщина versus спадкоємці? // Ї. Незалежний культурологічний часопис. — № 56, 2009. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n56texts/kruhlashov.htm>

§ 2.6. Донецьк. Від робітничого селища до багатокультурного мегаполіса

КЛЮЧОВЕ ЗАПИТАННЯ

Як змінюється простір і громада міста під впливом економічних та політичних чинників?

Основні поняття, ідеї: поліетнічність, регіональний патріотизм, історична пам'ять, міська ідентичність

► 1. Погляд дослідника. Л. Лінднер

Коли Джон Юз у 1869 р. вперше побував у місцевості Юзівка, то побачив не лише голий степ. Перше документально зафіксоване поселення з'явилося тут ще за 100 років до цього. В 1779 р. уряд імперської Росії передав урочище Олександрівка у власність старшому лейтенанту Е.С. Шидловському, а ще раніше, на початку XVII ст., тут, ймовірно, існували козацькі зимівники. Близько 1779 р. у цьому поселенні налічувалася 341 особа... Після заснування Дж.Юзом «Новоросійського товариства» й селища Юзове, поселення почало зростати настільки ж швидко й хаотично, як й інші центри гірничо-видобувної промисловості в Європі... Юзівка може слугувати прикладом стрімкого розвитку спеціально заснованого промислового селища — від маленького незначного поселення до міста... У 1870 р. в селищі проживали 380 осіб, серед яких були перш за все вихідці з Англії, що в 1868 р. привезли з собою машинне устаткування... У 1884 р в Юзівці проживали вже 5494 осіб, а в 1897 — 28 067.

Лінднер Р. Підприємці і місто в Україні, 1860–1914 рр. (Індустріалізація і соціальна комунікація на Півдні Російської імперії) / За ред. О.М. Доніка. — Київ-Донецьк: ТОВ «ВПП «Промінь», 2008. — С. 70–72.

► 2. Мовою цифр. Склад населення Юзівки за місцем походження, 1884 р.

Місце походження	Частка у складі мешканців
Мешканці Бахмутського повіту (місцеві)	11%
Вихідці з центральних губерній Російської імперії (Орловської, Владимирської, Калузької, Смоленської, Рязанської, Тамбовської, Костромської, Нижегородської, Тульської, Ярославської)	26%
Вихідці з південних та південно-західних губерній (Донської області, Воронежської, Курської, Київської, Чернігівської, Тавридської, Харківської, Херсонської, Полтавської)	19%
Вихідці з інших губерній	17,4%
Іноземці (англійці, італійці, прусаки, румуни, французи, шведи)	5%

Перепис населення, проведений Бахмутським земством у 1884 р. — Стёпкин В.П., Гергель В.И. Полная история Донецка (1779–1991). — Донецк: Апекс, 2008. — С. 120.

ЗАВДАННЯ ► Джерела 1–4

- ★ Ознайомтеся із Джерелом 1. Кого можна вважати засновником Донецька? Чим зумовлене стрімке зростання населення Юзівки наприкінці XIX ст.?
- ★ З яких регіонів Російської імперії та країн Європи спостерігається найбільша кількість мігрантів до Юзівки (Джерело 2)?
- ★ До яких соціальних верств, на вашу думку, належали мешканці Юзівки, що походили з російських та українських земель, з інших країн Європи? Припустіть, які причини могли вплинути на їх рішення мігрувати на Донбас?
- ★ Порівняйте національний склад мешканців Донецька у 1917 та 2001 роках (Джерела 3–4). На підставі статистичних даних та інформації, отриманої з інших джерел висловіть власні міркування щодо того, які події XX ст. найбільше вплинули на зміни в етнічному складі населення міста? Відповідь обґрунтуйте.

► 4. Мовою цифр

Національний склад Донецька, 2001 р.

	2001 рік	
	Кількість	Відсоток
Росіяни	493392	48,2
Українці	478041	46,7
Білоруси	11098	1,1
Греки	11015	1,1
Євреї	5087	0,5
Татари	4987	0,4
Вірмени	4050	0,4
Азербайджанці	2098	0,2
Грузини	2073	0,2
Інші	13001	1,2
РАЗОМ	1024678	100

► 3. Мовою цифр

Національний склад населення Донецька, 1917 р.

	1917 рік	
	Кількість	Відсоток
Росіяни	31952	58,4
Євреї	9934	18,1
Українці	7086	12,9
Поляки	2120	3,9
Білоруси	1465	2,7
Вірмени	421	0,8
Татари	334	0,6
Греки	334	0,6
Литовці	297	0,5
Казахи	130	0,2
Англіїці	101	0,2
Цигани	96	0,2
Німці	70	0,1
Австрійці	50	0,09
Перси	41	0,07
Чехи	39	0,07
Грузини	31	0,06
Болгари	23	0,04
Іспанці	19	0,03
Італійці	13	0,02
Французи	13	0,02
Китайці	12	0,02
Інші	160	0,3
РАЗОМ	54718	100

Укладено за: Корнилов Д. Кто жил в Юзовке? — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://infodon.org.ua/uzovka/21>;

Національний склад та рідна мова населення Донецької області. — Головне управління статистики у Донецькій області. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://donetskstat.gov.ua/census/census.php?ncp=11&ncp1=6>

5. Фотодокумент

Юзівка, Торгова площа, 1901 р.

Донець: от поселка до мегаполиса. Фотоальбом. — Донецьк: ЧП АРПИ, 2010. — С. 36.

6. Фотодокумент

Шахтарі за роботою, кінець XIX ст.

Донець: от поселка до мегаполиса. Фотоальбом. — Донецьк: ЧП АРПИ, 2010. — С. 47.

ЗАВДАННЯ ► Джерела 5–6

★ Уважно роздивіться старі фото (Джерела 5 і 6). Що вони розповідають про селище Юзівку та життя його мешканців?

7. Шахтарський фольклор

Шубін — міфологічний персонаж, гірничий дух, шахтний домовик. Вірять, що наприкінці XIX ст. на одній з донецьких шахт працював гірничий майстер на прізвище Шубін, який мав хист передбачати нещасні випадки. Перед кожною зміною він спускався у шахту, щоб прислухатися до її надр та попередити про можливу небезпеку. Одного дня він згинув — відтоді ходить по виробітках Донбасу постарілий гірничий майстер... Появу легенди про підземного духа пов'язують із професією «газожога» — працівника, який ходив по виробітках із

Дерев'яна фігура Доброго Шубіна у Донецьку

Костыря И. Добрый Шубин: правда и вымыслы шахтерского эпоса. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://infodon.org.ua/pedia/330>

ЗАВДАННЯ ► Джерело 7

★ Пригадайте, що таке міфи і як вони виникають? Чим сучасні міфи відрізняються від давніх? Що у них спільного?

★ Ознайомтеся з Джерелом 7. Як ви гадаєте, чим зумовлене побутування міфа про Доброго Шубіна серед сучасних шахтарів?

факелом й випалював газ, щоб запобігти вибуху метану. Він одягався у кожух хутром назовні. Це заняття було доволі небезпечним, і випадки загибелі «шубіних» не були рідкістю. Побачити Шубіна — означає отримати чи то казкову допомогу, чи то попередження про смерть... Лише в Донецьку цей демонічний образ був прозваний «добрим», його почали сприймати як один із символів шахтарської праці... А ступінь небезпеки, що асоціюється із ним, став одним з складових іміджу шахтарської Донеччини.

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://miningwiki.ru/wiki/Шубин>

► 8. Фотодокумент

Плакат, що пропагує шахтарську працю

Донецьк, 2010. Фото О.Міхеєвої

У вугільній шахті Донецька

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://onua.com.ua/2999-shakhty-donecka-22-foto.html>

► 9. Мовою цифр

За даними Головного управління статистики Донецької області, у вугільній промисловості регіону річний рівень виробничого травматизму (20 травмованих на 1000 працівників) у п'ять разів вищий середнього показника по області. На вугільних підприємствах області у 2010 році було травмовано 2908 осіб або дві третини усіх постраждалих на виробництві. Кількість загиблих шахтарів за 2010 рік склала 74 особи, тобто кожен мільйон тонн виданого на-гора вугілля забрав життя двох гірняків.

Електронний ресурс. — [Режим доступу]: <http://allnewspoint.com/news/1107872>

► 10. Пам'ятник

*Пам'ятник
«Слава шахтарській праці».
1966 р.
Автори П. І. Вігдергауз,
К.Ракитянський.*

ЗАВДАННЯ ► Джерела 8–11

- ★ Уважно роздивіться плакат та фото (Джерело 8). Чим відрізняється плакатний образ шахтаря від реального? Чому?
- ★ Що вам відомо про умови праці у вугільній шахті? Ознайомтеся із даними про виробничий травматизм на шахтах (Джерело 9). Поміркуйте, як позначається постійний професійний ризик на здоров'ї шахтарів та їх повсякденному житті?
- ★ Роздивіться фото пам'ятника та прочитайте історичну довідку (Джерела 10 і 11). Поміркуйте, чому керівництво СРСР вважало особливо необхідним вшановувати працю шахтарів?
- ★ Що вам відомо про те, як в сучасній Україні підтримують престиж цієї професії?

► 11. Історична довідка. День шахтаря

День шахтаря був офіційно затверджений в СРСР за поданням міністрів вугільної промисловості Олександра Засядька та Дмитра Оніка 10 вересня 1947 р. «Таке свято сприяло б підвищенню привабливості шахтарської праці й слугувало б виразом визнання заслуг шахтарів, які позбавляють себе у шахтах сонячного тепла й світла, щоб дати тепло та світло усім людям», — відзначалося у пояснювальній записці документу. Вперше день шахтаря святкувався 29 серпня 1948 р. Для вугільно-видобувних районів День шахтаря є головним святом й широко відзначається концертами просто неба й народними гуляннями.

День шахтаря. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.calend.ru/holidays/0/0/155/> <http://www.donjetsk.com/letopis/561-den-shakhtera-rozhdenie-s-zaderzhkojj.html>

► 12. Повідомлення інформаційного порталу

Після смерті Сталіна джаз <...> став музикою культурної молоді. З інтервалом у декілька років оркестри виникли у всіх донецьких вузах. Але це не було чимось оригінальним. Це спостерігалось скрізь, де були студенти. Те, що виокремило Донецьк, своїми силами створив Віктор Дубільєр. Страсний меломан, він зібрав дивовижну колекцію платівок, обмінюючись поштою. В місті ніхто не знав джаз краще за нього... На квартиру Дубільєра приходили юрби тих, хто тільки там і

ЗАВДАННЯ ► Джерела 12–15

★ Чому саме після смерті Сталіна проявилася масове захоплення донецької молоді джазом (Джерело 12)?

★ Ознайомтеся з офіційним документом (Джерело 13). Поміркуйте, чому для створення джаз-клубу потрібно було схвалення партійних органів? Що у документі засвідчує намір міськкому комсомолу контролювати діяльність джаз-клубу?

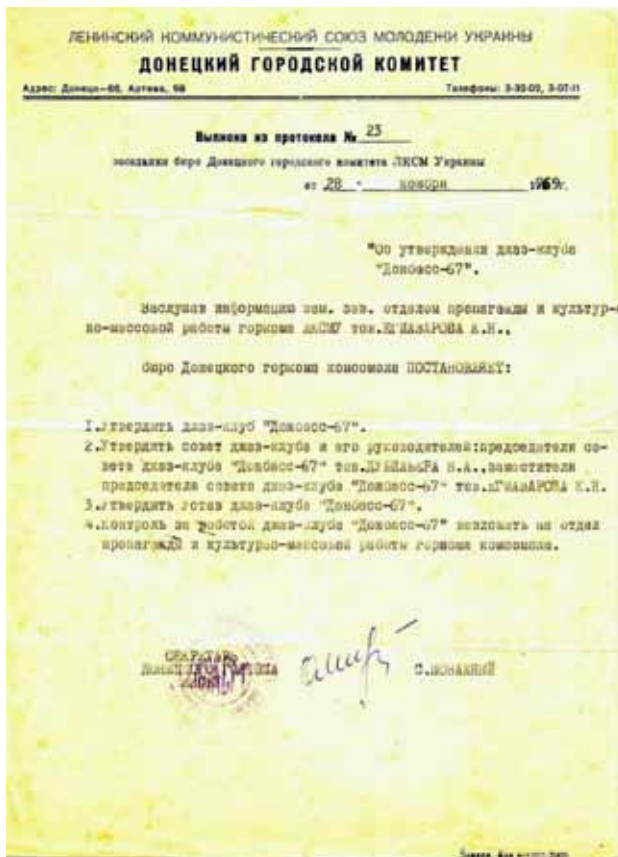
★ Роздивіться світлину одної з зустрічей джаз-клубу (Джерело 14). Яка атмосфера панує у вітальні? Про що це свідчить?

★ Ознайомтеся з історичною довідкою (Джерело 15). Чи можна назвати Донецьк «джазовою столицею України»? Відповідь обґрунтуйте.

міг послухати джаз. При цьому він був не лише знавцем, а ще й організатором. У 1967 р. він сформував джаз-клуб «Донбас-67» — не лише легально, а й під покровительством Ворошиловського райкому комсомолу... Як жартує Дубільєр, він заснував джаз-клуб лише тому, що втомився приймати безконечні депутації меломанів й захотів перенести прослуховування платівок у якесь інше приміщення. Завдяки Дубільєру Донецьк став першим українським містом, в якому пройшов джаз-фестиваль. Це було у 1969 р.

Джаз. Донецкий авторский сайт Е.Ясенова. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.donjetsk.com/enciklopedia/422-dzhaz.html>; <http://www.donjetsk.com/letopis/844-segodnya-zdes-igrayut-dzhaz.html>

► 13. Мовою документів

Витяг з протоколу засідання бюро Донецького міськкому ЛКСМУ

28 листопада 1969 року

Заслухавши інформацію зав.відділу пропаганди і культурно-масової роботи міськкому ЛКСМУ Єгізарова К.Н., бюро Донецького міськкому комсомолу постановляє:

1. Затвердити джаз-клуб «Донбас-67».
2. Затвердити раду джаз-клубу і його керівників: голову ради джаз-клубу «Донбас-67» Дубільєра В.А., заступника голови ради джаз-клубу «Донбас-67» Єгізарова К.Н.
3. Затвердити Статут джаз-клубу «Донбас-67».
4. Контроль за роботою джаз-клуба «Донбас-67» покласти на відділ пропаганди і культурно-масової роботи міськкому комсомолу.

Секретар Донецького міськкому ЛКСМУ
С. Поважний

Витяг з протоколу №23 засідання бюро Донецького міськкому ЛКСМУ від 28 листопада 1969. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.donjetsk.com/retro/669-my-sdelali-doneck-nemnogo-svobodnee.html>

▶ 14. Фотодокумент

Джазова вітальня В. Дубільєра, 1970-і роки. Фото Ю. Русанова

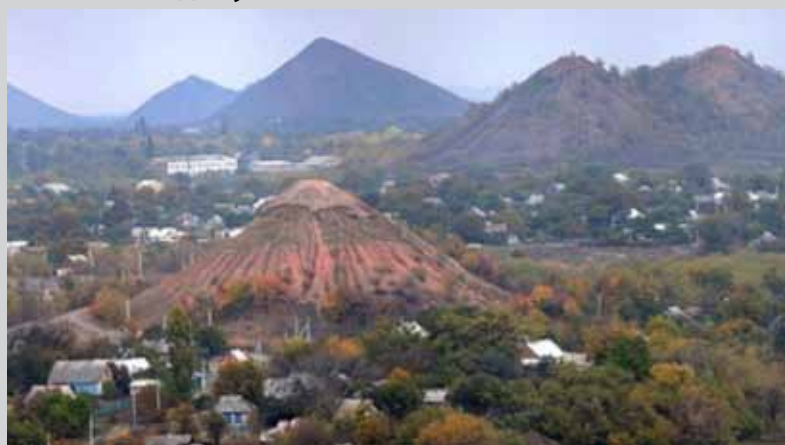
<http://govorit.donetsk.ua/kak-dubiler-nachinal-donetskii-dzhazovyi-festival.html>

▶ 15. Історична довідка. Джазовий фестиваль у м. Донецьку

Перший джазовий фестиваль проводився у Донецьку у 1969 р., був організований міськкомом комсомолу й приурочений до сторіччя заснування міста. Він отримав назву «Донецьк-100». Далі відбулася серія із дванадцяти джазових фестивалів. Несподівано (у 1989 р. — Ред.), на піку своєї популярності, традиція проведення фестивалю припинилася на цілих 15 років. Фестиваль був відроджений (з 2001 р. — Ред.) групою ентузіастів під головуванням президента фестивалю Олександра Серого та проводиться щорічно. Фестиваль змінив назву на «До#Дж», отримав статус міжнародного та професійного.

ДоДж. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org/wiki/ДоДж>

▶ 16. Фотодокумент

Сучасна панорама Петровського району міста Донецька

Террикони Валерія Дудуша. Донецький авторський сайт Е. Ясенова. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.donjetsk.com/vid_sverhu/920-terrikony-valeriya-dudusha.html

Площа Леніна у Донецьку, 1967 р.

Градостроительство СССР, 1917–1967. — Москва, 1967

ЗАВДАННЯ ► Джерела 16–19

★ Роздивіться світлини краєвидів сучасного Донецька (Джерело 16). Які фактори впливають на формування вигляду міста? Порівняйте Джерела 16 та 4. Наскільки змінився і в чому залишився незмінним вигляд Донецька за 100 років? Чому? Відповідь обґрунтуйте.

★ Що найбільше вразило сучасного німецького режисера у Донецьку (Джерело 17)?

★ Роздивіться емблему та рекламний плакат донецького футбольного клубу «Шахтар» (Джерела 18 і 19). Як у них проявляється регіональний патріотизм? Які чинники відіграють основну роль у згуртуванні міської громади Донецька та формуванні міської ідентичності донеччан?

► 17. Погляд сучасника. Інтерв'ю з Якобом Пройсом

Коли я приїхав до Донецька, перше, що я побачив — це чистий та доглянутий центр міста, що не схоже на інші міста пострадянського простору, які мені вдалося побачити. Відчувалося, що в цьому місті є економічний розвиток і є гроші. Хоча в Донецьку існує не менша проблема передмістя, воно суттєво відрізняється від центру. Терикони та індустріальні види Донецька були для мене чимось новим. Все це дуже контрастувало з російськими провінційними містами, в яких я бував, де все було в доволі поганому стані, від самого центра місту до передмістя. Друге, на що я відразу звернув увагу — це регіональний патріотизм, в якому є щось привабливе. Стадіон у Донецьку став для мене певним дзеркалом суспільства. Бо на цьому стадіоні збираються різні люди — багаті та бідні, щасливі й нещасні, ситі й голодні.

Константинова Е. «Шахтер» и город контрастов // Зеркало недели. — 2011. — № 12; Режисер «Іншого Челсі» розповів сенсаційні факти про Україну. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ngo.donetsk.ua/articles/rezhiser-inshogo-chelsi-rozpoviv-sensaciyni-fakti-pro-ukrayinu-intervyu>

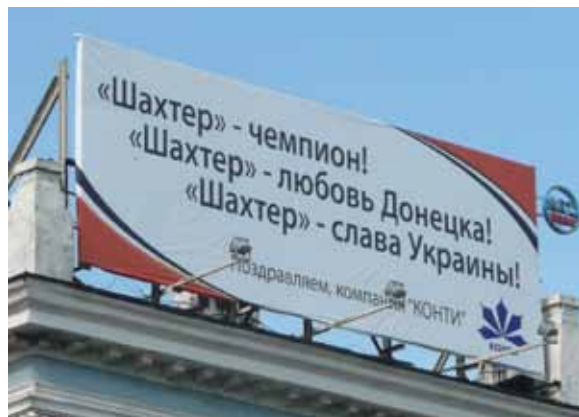
ДОВІДКА

Якоб Пройс — німецький режисер, автор кінострічки «Інший «Челсі»: Історія з Донецька»

► 18. Емблема

► 19. Плакат

Шахтёр (футбольный клуб, Донецк). — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://ru.wikipedia.org/wiki/Шахтер_\(футбольный_клуб,_Донецк\)](http://ru.wikipedia.org/wiki/Шахтер_(футбольный_клуб,_Донецк))

► 20. Пам'ятник

*Пам'ятник Дж. Юзу,
англійському підприємцю.
Автор О. Скорих. 2001 р.
Фото О. Міхеєвої*

*Пам'ятник В. І. Дегтярьову,
першому секретарю Донецького
обкому КПРС (1953–1975).
Автори Ю. Балдін, А. Лукін.
2001 р.
Фото О. Міхеєвої*

ЗАВДАННЯ ► Джерела 20–21

★ Роздивіться уважно фото пам'ятників двом діячам, які пов'язані з історією Донецька (Джерело 20). До яких епох належать ці люди? Історичну пам'ять яких соціальних груп вони представляють?

★ Ознайомтеся із думкою дослідника (Джерело 21). Чому зміна політичного укладу супроводжується появою одних та забуттям чи зникненням інших пам'ятників?

★ Як ви гадаєте, чому стало можливим одночасне існування знаків різних епох та різних соціальних груп у одному міському просторі сучасного Донецька? Про що це свідчить?

► 21. Погляд дослідника. Оксана Міхеєва

Період перебудови повністю випадає з процесу творення пам'ятників. Різка зміна орієнтирів, розвінчування колишніх героїв, поява альтернативних позицій та сценаріїв розвитку історії тощо породили ситуацію певної розгубленості, що саме тепер, у нових умовах, мають репрезентувати пам'ятники. Серія нових пам'ятників, датована кінцем 1990-х рр., демонструє собою поліваріантність нового суспільства: тут зустрічаємо й феномен суспільного «пригадування», коли в суспільну пам'ять повертаються образи з минулого.

Отже, «пригадали» й увели — як частину спільної пам'яті всіх донеччан про минуле — постраждалих від сталінських репресій (Пам'ятник Жертвам політичних репресій), війну в Афганістані (пам'ятник воїнам-інтернаціоналістам), Чорнобильську трагедію, репресованого поета Василя Стуса та інших. Місто «пригадує» своє історичне коріння, що сягає поза межі радянського періоду: 2001 року в місті з'явився пам'ятник Джонові Юзу, англійському підприємцю та засновникові металургійного заводу, промисловий розвиток якого сприяв розвитку регіону та міста. Встановлено пам'ятник відомому дореволюційному економістові Михайлові Туган-Барановському...

Суспільства перехідних часів стикаються також із проблемою розриву зв'язку поколінь через те, що вони мають відмінні спогади. І справді, можна знайти багато ознак цього процесу, однак у Донецьку наявний і яскравий приклад компромісу між поколіннями: пам'ятник відомому партійному діячеві, першому секретареві Донецького обкому КПУ (1968–1976), Героєві Соціалістичної праці Володимирові Дегтярьову. Встановлення цього пам'ятника у 2002 р. позитивно сприйняли усі покоління донеччан.